

Migration och arbete

En studie av möjligheter och hinder i Kosovo, irakiska Kurdistan och Somalia/Somaliland baserad på göteborgares berättelser

Slutrapport för en förstudie

Projektid 2014-01-01- 2014-12-31

Innehåll

Sammanfattning	sid 1
Analys och projektets resultat	sid 2
Framtida projekt	sid 18
Bilaga: Förutsättningar för återvändande och återintegration i Kurdistan	sid 23
Bilaga: Förutsättningar för återvändande och återintegration i Kosovo	sid 33
Bilaga: Förutsättningar för återvändande och återintegration i Somalia	sid 43

Somalia: landskap, Kurdistan: stadsvy i Erbil, Kosovo: Två unga återvändare

Sammanfattning

Migranter lever med planer och drömmar om att stärka banden till sina ursprung – det gäller för migranter i Göteborg, såväl som globalt. Forskningen talar om ”att leva i det transnationella rummet” och vid Göteborgs Universitet har ett forskningsprogram pågått om ”Globala familjer”.

Planer och drömmar påverkar också oss som arbetar med migranter, vare sig det gäller nyanlända flyktingar, arbetskraftsinvandrare, familjer som bildas mellan länderna (och ibland kallas kärleksinvandring) eller något annat.

För några år sedan gjordes en SOU-utredning som introducerade begreppet cirkulär migration i Sverige. I korthet kan man sammanfatta utredningen så att migration inte innebär en definitiv etablering på ett ställe. Fortsatta migrationsrörelser innebär en win-win-situation – cirkulär migration är positiv för såväl ursprungslandet som det nya hemlandet, men framförallt positivt för individen. Liknande undersökningar, forskning och arbete i bland annat EU-kommissionen leder till samma konstaterande. Cirkulär migration, det vill säga att människor reser fram och åter över gränserna, är en del av globaliseringen. Den svenska utredningen kom med en rad förslag för att underlätta och stimulera cirkulär migration, och en del av dessa förslag fastställdes av vårriksdagen 2014.

Vid Social Resursförvaltnings Enhet för Samhällsorientering i Göteborg ville vi studera fenomenet Cirkulär migration, och hur detta nya synsätt på migration påverkar stadens medborgare. Därför initierades en förstudie, som Sociala resursnämnden beslutade om i september 2013. Europeiska Socialfonden gav medel till förstudien som genomfördes under 2014.

Den viktigaste delen i hela förstudien är 70 djupintervjuer med migranter i Göteborg, för att diskutera återmigration, och deras egna planer eller drömmar, vad som lockar och vad som hindrar. Intervjuerna följdes sedan upp med undersökningar av förutsättningar och möjligheter för återvändande i tre länder.

Hur omfattande återmigrationen är framgick direkt vid våra uppföljningsresor till de länder vi fokuserat på i förstudien och som exempel kan nämnas att svenskan är det tredje mest talade språket i Kurdistan (efter kurdiska och arabiska) och tredje språket i Somalia (efter somaliska och engelska). Också i Kosovo är det lätt att stöta på kosovarer med relationer till Sverige.

EU har ett biståndsflyg i Somalia som vi fick använda därför att vi hade EU-finansiering i vårt projekt – fyra resor om totalt cirka 9 timmar kostade 70 kronor per person.

Människor tar alltså steget att återvända temporärt eller permanent, utan stöd. Men det finns också de som brottas med frågeställningen om återmigration utan att kunna fatta beslut om att ta steget – man säger ibland ”att väskan står packad”.

En liten men distinkt del av målgruppen migranter upplever ursprungslandet som enda möjligheten att bli självförsörjande. Kanske har de misslyckats i flera försök att få arbete? Kanske upplever de diskriminering på arbetsmarknaden? Kanske känns svenska språket som ett oöverbärligt hinder? Kanske har de yrkeskompetens och utbildning som inte efterfrågas i Sverige? Kanske står planer och drömmar om att återvända i vägen för att individen till fullo ska satsa på arbete och integration i Sverige?

Personer som passar in i denna beskrivning är också målgrupp för särskilda insatser för att bli självförsörjande i sitt ursprungsland.

Slutresultatet av vår förundersökning är att vi ser en potential och en möjlighet att stödja cirkulär migration med primärt mål att stödja personer som önskar starta eget i sina ursprungsländer. Det finns mycket att göra också för att underlätta för cirkulära migranter att få jobb i hemlandet, till exempel information genom hemsidor om lediga jobb i ursprungsländerna, möjlighet till praktik med mera. Ett projekt med dessa inriktningar kommer att bidra till att personer som saknar en tillfredsställande etablering på den svenska arbetsmarknaden blir självförsörjande. I de följande sidorna redogör vi för hur detta ligger i stadens intresse och hur det är positivt för individerna i målgruppen.

Bakgrund – problembeskrivning

Sysselsättningsgraden bland utlandsfödda är betydligt lägre än genomsnittet – varannan arbetslös person i Göteborgsområdet är född utomlands.

Genomsnittstiden för etablering på arbetsmarknaden är sju år för nyanlända, trots de många insatser som gjorts för att förbättra situationen, bland annat etableringsreformen som innebär att Arbetsförmedlingen har ansvaret för flyktingmottagande, och att arbetslinjens principer skall styra introduktionen av nyanlända.

Även bland andra generationens invandrare, alltså ungdom som är födda och uppvuxna i Sverige är siffran för arbetslöshet högre och sysselsättningsgraden lägre än för genomsnittet, vilket indikerar att utanförskap permanentas i gruppen migranter.

Under våra uppföljningsresor träffade vi en person som återvänt för att producera honung i Somalia. Han fick problem i sina bishöjden som kunde lösas med råd och tips via email och facebook-kontakt med kompisar i den gamla biodlarföreningen i Skåne.

En ung man i Kurdistan berättade att han inte ens fick svar på sina jobbansökningar i Sverige. Men i Kurdistan var hans ingenjörsexamen efterfrågad - han fick jobb direkt under en familjeresa. Han var fyra år gammal när han lämnade Kurdistan.

Den SOU-utredning om cirkulär migration som genomfördes 2010-2011 visade att människor födda utomlands som kommit till Sverige blir cirkulära migranter i betydligt större utsträckning än människor födda i Sverige, de lever i "det transnationella rummet". De utlandsfödda flyttar tillbaka utomlands för arbete eller studier i ett år eller mer, men återvänder oftast till Sverige.

Den kurdiske unge mannen fick jobberbjudanden när han så småningom reste hem för att njuta av den svenska sommaren – men han stannar ännu några år i Kurdistan, för att tjäna mer pengar än han kan göra i Sverige.

Syfte med förstudien

- Att undersöka om Göteborgs stad genom stimulansinsatser runt cirkulär migration kan bidra till att öka självförsörjningen bland migranter som bor i Göteborg.
- Att kartlägga vilka samarbetspartners finns det för att göra en sådan insats
- Att undersöka det potentiella intresset hos göteborgska migranter, och deras upplevelse av möjligheter och hinder i ursprungsländerna. Vi bestämde oss för att koncentrera oss på tre grupper, kurder, somalier och människor från Balkan.
- Att medverka till en ny syn på migration, och att se nya möjligheter och resurser hos migranter och det svenska samhället.
- Att skapa ett intresse och respekt för den språkliga och kulturella kompetens som finns hos många migranter i Göteborg och Sverige. Vi vill belysa att den kompetensen är viktig för alla delar av det svenska samhället, inte minst för näringslivet. Hur kan personer i diasporan i Sverige bidra till framgång för satsningar i migranternas ursprungsländer?
- Att få en fördjupad kontakt med migranter och att tillsammans med dem belysa migrationens betydelse i den ekonomiska utvecklingen globalt
- Att studera hur cirkulär migration bidrar till att stärka också integrationsprocesserna.

Målgruppen för förstudien är

Migranter som lever i Sverige utan en tillfredsställande etablering på den svenska arbetsmarknaden, antingen de är

- arbetslösa

eller

- arbetar men utan att kunna utnyttja sin utbildning och/eller sin fulla kompetens

Under arbetet har vi sett att det är många kurder, somalier och kosovarer som rest för att göra kortare eller längre insatser i sina respektive ursprungsländer. Vi har mött personer som lyckats etablera sig mycket väl men också de som inte riktigt hittat fram.

Vi tror att de senare skulle ha varit betjänta av en slags språngbräda eller mellanstation innan de tog steget ut och satsade sina besparingar och annat. Att förbereda sig noggrant är en av framgångsfaktorerna och att inte underskatta utmaningarna när det gäller vilken tid som krävs för att bygga nätverk eller effekterna av krockar av olika affärskulturer.

Många gånger har det varit personer som är väl etablerade i Sverige och som velat göra en insats i sitt forna hemland. Att involvera också dessa personer i framtida insatser skulle kunna stärka alla medverkande.

En ny syn på migration

Tidigare ansåg man att migration var en definitiv företeelse - att individer flyttade från sitt hemland för att etablera sig i Sverige, och bo här för all framtid. Återvändande man så innebar det i sin tur att man klippte av alla band med Sverige.

Idag vet vi bättre. Migranter behåller sin koppling till hemlandet, och medan det är ganska få som återvänder definitivt så är det fler som arbetar någon tid i hemlandet, som startar och driver företag, som engagerar sig i politik eller återuppbyggnad av samhället, eller som helt enkelt återvänder för att arbeta i de yrken som man har utbildning och kompetens för, men inte har fått möjlighet att arbeta med i Sverige. Helt eller delvis bor de i ursprungslandet, medan kanske delar av familjen finns kvar i tryggheten i Sverige. Kanske reser de fram och tillbaka.

Målgruppens intresse för vår förstudie:

Vi inledde vår förstudie med att söka upp personer i målgruppen för intervjuer, men fann så småningom att det fanns ett intresse och en vilja att få kontakt med oss, och att tala om "migration och arbete". Det fanns till och med en besvikelse hos en del, att vi inte redan hade en projektverksamhet, utan bara förundersökte.

Det har varit en självklar ambition i projektet att involvera målgruppen av migranter i Göteborg så mycket som möjligt, både kvinnor och män.

Målgruppen har haft olika ingångar i sina kontakter med oss.

Några personer har haft långtgående ambitioner att påverka utvecklingen i sina hemländer, till ökad demokratisering, till utveckling av institutioner och samhällsverksamheter. Vanligare var de personer som levde i en dröm att hjälpa till utifrån sin egen kompetens - till exempel personer med vårdutbildning i Sverige som besökt sina ursprungsländer under semester, och sett de stora behoven, som så lätt kan avhjälpas genom att överföra kunskap om hygien i vården, eller om näringslära. Sjukhus i Somalia är antingen privata, för dem som kan betala, eller allmänna sjukhus baserade på frivillig och gratis personal. I Kurdistan finns det stora behov av sjuksköterskor och undersköterskor.

Åter andra personer lockas av möjligheten att tjäna stora pengar, genom etablering av företag. Vid handelskammaren i Hargeisa, Somaliland, talade man om en möjlig omsättning för nya företag på 120 procent redan första året. Vem skulle inte lockas av sådana toner? Ett nytt Klondyke? Men andra intervjupersoner i samma stad talar om att man sett många små företag startas av personer som kommer från utlandet, men efter bara några månader har den nya butiken stängt igen. Kunskapen om businessvillkor var kanske inte tillräckliga, nätverken saknades i lokalsamhället, marknadsundersökning och analys av branscher brast. Det är naturligtvis ett stort nederlag för individen, och för det land som individen lämnar, t.ex.

Sverige, om ett insatt kapital snabbt förbrukas och individerna kommer tillbaka till en sämre situation än den man lämnat.

Vi träffade under vårt partnerskapssökande i Europa organisationen African Diaspora Policy Center i Den Haag, som bland annat driver starta eget-utbildningar för dubbel kompetens – starta eget i Holland eller i ursprungslandet, ett koncept som vi också haft möjlighet att diskutera med vår egen målgrupp. En annan organisation i Holland, det Holländska Migrationsinstitutet hade prövat på att erbjuda arbete för vårdpersonal i ett afrikanskt land, men trots att man hade biståndspengar till lön på landets nivå så var intresset magert att delta.

Vi har intervjuat personer som har arbete såväl som personer som är arbetslösa. Intervjupersonerna har dels talat generellt och gett en allmän uppfattning, dels talat om sin egen situation, vad man upplever som möjligheter och vad som upplevs som hinder. Vi har efter uppföljningsresor gjort en egen analys av möjligheter och hinder, som upplevs olika beroende på vilket land vi talar om, men framförallt är individuellt.

En viktig sak, som också bekräftas av FN:s flyktingorganisation UNHCR och i forskningen, är att en del flyktingar återvänder samtidigt som människor flyr, speciellt i långdragna konfliktsituationer. Varje individ gör sin egen säkerhetsbedömning. Det är heller inte hur våra nyhetsmedia och TV-aktuellt rapporterar som är avgörande för de enskilda besluten. Det går alltså inte att utifrån säga vad som är möjligt – det är individuella beslut som måste göras av den enskilda människan. Samma individuella bedömning gäller sociala trygghetssystem, eller skolmöjlighet för barnen – vad som är möjligt eller acceptabelt för en person är omöjligt för en annan.

En av möjliga insatser – starta eget-utbildning för dubbel kompetens, att starta eget i Sverige eller ursprungsland. En verksamhetsidé som genomförs idag hos African Diaspora Policy Center i Den Haag.

Metod

Som nämnts redan i den inledande sammanfattningen utgick vår undersökning från kontakter och intervjuer med representanter för målgruppen.

Intervjuerna tog oftast ungefär en timma att genomföra. Vi följde en intervjumall, men lät i största möjliga utsträckning den intervjuade styra innehållet i intervju. Vi hade också en formaliablankett som fylldes i (ålder, kön...) och blanketter om ömsesidig sekretess, dvs. att vi skulle ha rätt att utnyttja svaren i vår förundersökning, men inte använda dem i något annat sammanhang eller syfte.

Totalt genomfördes 70 intervjuer.

De intervjuade kom från Kosovo, Somalia/Somaliland och irakiska Kurdistan.

Intervjuerna transkriberades för att vi så långt som möjligt skulle basera projektarbetet på målgruppens synpunkter, och inte styras av vår egen eventuella uppfattning om målgruppens synpunkter.

Vi gjorde urvalet genom att använda så många kanaler som möjligt. Tips från informatörerna vid Enheten för samhällsorientering, samarbete med bl.a. Eductus arbetslöshetsprojekt i Gamlestan, kontaktnät till föreningar, kontakter med nyckelpersoner i de olika grupperna, vidare tips från dem vi redan kontaktat för intervjuer etc. Vi blev också kontaktade av personer som var intresserade av vår verksamhet och önskade bli intervjuade. Ryktet spreds.

Genom intervjuarbetet fick Enheten för samhällsorientering nya och värdefulla kontakter till föreningsvärlden och bland nyckelpersoner i de aktuella grupperna.

De uppföljningsresor vi genomförde till Kurdistan, Somalia och Kosovo hade som främsta syfte att följa upp det som framkommit under intervjuerna. Därtill samlade vi ytterligare kunskap genom kontakter med myndigheter på lokal och nationell nivå, lokala och internationella NGO:s, företag, cirkulära migranter som vi mötte på plats och svensk diplomatisk representation i respektive land.

Vi har också studerat material och forskning om cirkulär migration, haft kontakter med Globala studier vid Göteborgs Universitet, Justitiedepartementet. Vi har knutit transnationella kontakter i Belgien, Holland och England, och då också fått input till vår studie.

Vad har projektet uppnått:

- Vi har fått klara besked om målgruppens intresse för återmigration i enlighet med den beskrivning som vi gör, alltså temporär återmigration enligt principerna kring cirkulär migration.
- Vi vet vilket stöd som efterfrågas.
- Vi har knutit nätverk med olika aktörer, bland annat Västsvenska Handelskammaren. Handelskammaren har gjort flera försök att få företagare i Göteborg att upptäcka möjligheter i irakiska Kurdistan, ordnat resor och bjudit in representanter från handelskammare i området att besöka Göteborg. I våra samtal med handelskammaren framgår det att det finns mer att göra för att involvera kurder i Göteborg som är

Sliva Cigerxwin kommer ursprungligen från Syrien, har bott i Sverige, och arbetar nu för regeringen i Kurdistan. Hon är engagerad i kvinnornas situation i Kurdistan. Till höger Diako Sheikh Aghaei, vår guide och tolk under resan i Kurdistan.

"business-minded" till att bli en del i processen att fler företagare undersöker marknadsmöjligheter och utvecklingsmöjligheter i Kurdistan. Somalia och Kosovo har inte ingått i handelskammarens planer hittills, men det kommer att ske i framtiden. Vi har också identifierat initiativ och aktörer som är relevanta för fortsättningen, till exempel Diasporaministeriet i Kosovo.

- Vi har fått en tydlig bild av att svenska företag upplevs som försiktiga och sena i sitt agerande, när det gäller etablering i de länder vi har undersökt. Kommentaren kommer från olika officiella representanter, men också från enskilda personer. En cirkulär migrant som arbetat framgångsrikt i Kurdistan, försökte hitta ett svenskt byggföretag för att säkerställa att det hus han skulle bygga skulle ha svensk standard och svensk kvalitet, men lyckades inte hitta någon villig svensk entreprenör. Till slut anlidade han en finsk byggfirma.
- Vi tycker också att vi fått gehör för en ny syn på migration och migranter, och att de ses som resurser, och att vi bidragit till att skapa respekt för språklig och kulturell kompetens.

Begränsningar:

Vi har genom intervjuerna, men också våra egna uppföljningsresor till respektive Kurdistan, Somalia och Kosovo, kommit fram till att vi inte skall göra en generell verksamhet, som innefattar stöd till arbetssökande.

Det måste vara den enskilde personens egen starka vilja som är avgörande för om en offentlig institution som en kommun, skall kunna engagera sig och stödja en process för återetablering i avlägsna länder. Korruption, nepotism och liknande faktorer kommer att påverka.

Hawre Dari Noori som är Managing Director på Farouk group, en av de största företagsgrupperna i Kurdistan, hade många kommentarer angående återvändande kurder. Han

är själv en cirkulär migrant, som växte upp i Sverige, och Farouk group har många anställda från Sverige – vi möte och talade med flera göteborgare på huvudkontoret. Men Hawre betonade hela tiden, att all anställning måste vara grundad på kompetens. Att ha arbetat i en pizzeria i Sverige ger inte kompetens för en kompetens i en tillverkningsindustri i Kurdistan. Farouk-gruppen har bland annat hotell, och Hawre berättade om en anställningsintervju han haft med en person från Sverige, med erfarenhet att vara ansvarig för en hotell- reception i Sverige. Det var en bra erfarenhet, och Hawre erbjöd samma jobb i ett av gruppens hotell, men den arbetssökande ville bli minst hotel manager, och tackade nej till jobbet.

I Kosovo finns det ett särskilt diaspora-ministerium, och landet arbetar mycket aktivt med att vända den "brain-drain"-situation som man hamnat i genom år av krig, självständighetskamp och så småningom en mycket problematisk ekonomi, demokratiskt underskott och korruption. På flygplatsen i Pristina finns alltid en desk med personal från diasporaministeriet som erbjuder kontakt och samverkan med besökande kosovarar, som kan lockas att stanna kvar och hjälpa till att utveckla landet. Detta är en av flera aktiviteter inom den nationella strategin för att knyta diasporan till Kosovos utveckling. En annan aktivitet är att starta nätverk för både business och för kultur i Sverige och andra länder.

Diaspora-ministeriet arbetar ambitiöst med att återanknyta kosovarar till det land de lämnat. Men man möter också en skepsis därför att medvetenheten om korruptionen i landet motverkar alla myndighetsinitiativ, låt var goda avsikter.

International Organisation for Migration, IOM, finns i många länder, i Kosovo, Irak och Somalia. Mest känd är den verksamhet som IOM bedriver för att arrangera och "ta emot" flyktingar som nekats asyl i t.ex. Västeuropa och sedan tvångsavvisas tillbaka till dessa länder.

I Somalia bedriver IOM också en annan verksamhet som vi har studerat noga – IOM har finansiering från olika biståndsorganisationer, bl.a. svenska Sida, för att finansiera löner för

Diaspora-ministeriet i Kosovo har en informationsdesk på flygplatsen i Pristina.

personer som får jobb i administrationen. Under vår uppföljningsresa till Somalia träffade vi flera högt kvalificerade personer som med IOM-lön arbetade i toppositioner i olika ministerier. Presidenten i Puntland, Abdiweli Mohamed Ali Gas, som vi träffade under vårt besök, kom själv till Somalia genom ett sådant IOM-arrangemang, innan han värvades till att bli premiärminister i den federala regeringen i Mogadishu, och senare president i Puntland.

Våra kontakter med IOM i Somalia resulterade i att vi bjöd in IOM:s program manager Frantz Celestin till Göteborg.

Mötet i Göteborg samlade ett 100-tal somalier, mest män men också kvinnor. Mötet var informativt, och intressant, men blottlade också en del kritik från somaliernas sida, vilket visar problematiken med rekrytering till arbete - det skapar misstänksamhet och konkurrens. Ändå viktigare var egentligen den öppenhjärtliga information som Frantz Celestin lämnade till oss i samband med besöket – att man har stora utmaningar i programmet för att hantera den utbredda korruptionen i Somalia, på alla nivåer.

Detta, och andra iakttagelser under projektiden, har gjort att vi ser begränsning för ett framtida projekt. Vi kan sprida information om lediga arbeten, och promota anställning genom information och andra aktiviteter, men inte direkt stöd till individer för återetablering genom arbete. När det gäller att starta eget så ser däremot behov och möjligheter genom ett direkt och individriktad stöd. Starta eget är också ett stort område i efterkrigsländer eller när stadsapparaten är ofullständig.

Inom detta område finns det också erfarenheter från tidigare kommunala projekt och stödinsatser, som kan tillämpas på dagens nya situation med en förändrad syn på migranternas rörlighet.

Aktiviteter inom förstudien

70 djupintervjuer med cirkulära migranter

Vi har gjort cirka 70 djupintervjuer med cirkulära migranter för att identifiera mönster i hur man ser på situationen i sitt forna hemland och vilka förutsättningar som finns för att återvända en kortare eller längre tid, eller pendla.

Det har varit personer bosatta i Göteborg och personer som vi träffat i Erbil, Sulemaniya, Hargeisa och Garowe, Mitrovica och Pristina, som flyttat tillbaka helt eller delvis. Vi har också i intervjuerna fått råd och förslag om insatser grundat på vilka behov som finns och vilken roll kommunen med flera skulle kunna ha.

Nätverksbyggande i Göteborg

Vi håller också på att bygga nätverk med intressenter runt cirkulär migration. Det handlar mycket om att utvärdera intresse för samverkan runt frågor som handlar om migration och arbete. Intressenter är diasporan i Göteborg, myndigheter och näringsliv i Göteborg och i pilotländerna .

Några viktiga aktörer är Västsvenska handelskammaren, Business Region Göteborg (BRG), arbetsförmedlingen, stadsledningskontoret, inte mist dess internationella avdelning, samt Nämnden för Arbetsmarknad och vuxenutbildning i Göteborgs stad.

Möjligheter nationellt

Vi har träffat justitiedepartementet och ordföranden för Global Forum on Migration and Development, Eva Åkerman Börje. Global Forum hölls i Stockholm sommaren 2014. Vi fick mycket bra respons på våra idéer och de reagerade mycket uppmuntrande på att vi på kommunal nivå ville arbeta med migrationsfrågor på detta sätt. De såg det som mycket framsynt och lyfte fram att det finns behov av att prova tankarna runt cirkulär migration i praktiken och inte bara i teorin.

Möjligheter inom EU

På möte med exempelvis EU-kommissionen DG Home mötte vi ett stort intresse för ”verkstad” inom området som hittills också av dem uppfattades som teoretiskt. Vi mötte också och diskuterade med tjänstemän som arbetar för nätverket Eurocities där Göteborg är medlem. När det gäller frågan hur andra städer i Europa arbetar med integration och migration erbjuder Eurocities en informations- och inspirationsplats.

Transnationellt samarbete i Europa och tredje land

Vi har haft intressanta möten med NGO:s – i Holland African Diaspora Policy Center i Den Haag som jobbar med starta eget-kurser för företagsamhet internationellt. De kan vara en möjlig transnationell partner i ett eventuellt framtida projekt. Vi träffade också det Holländska Migrationsinstitutet, som har stor erfarenhet av arbete med samma målgrupp. Vi har också haft kontakter i England och speciellt i staden Leicester för eventuellt framtida transnationellt samarbete.

Intervjuer:

Det grundläggande elementet i vår förstudie var intervjuerna med representanter för målgruppen, alltså personer som kommit till Göteborg från något av områdena Kurdistan, Somalia/Somaliland eller Kosovo.

Det visade sig att intervjuerna med diasporan blev den värdefullaste kunskapsinhämtningen i vårt arbete.

Annan kunskapsinhämtning:

Den litteratur som vi använde var först och främst de två rapporterna från cirkulära migrationsutredningen, SOU 2010:40 och SOU 2011:28. Olika forskningsrapporter och akademiska studier har också lagts till grund i vårt arbete, bland annat Marita Eastmond och Lisa Åkesson (red): "Globala familjer. Transnationell migration och släktskap." Gidlunds förlag 2007, Ann-Catrin Emanuelsson och Khaled Salih: "Drömmen om Kurdistan", Emsal förlag 2012 och Per Brinkemo: "Mellan klan och stat: Somalier i Sverige". Timbro förlag 2014. I november 2014 kom Eva Norströms "Utvärdering av Lärande kring frivillig återvandring och social reintegrering i hemlandet 2014", som gjordes på uppdrag av Institutet för lokal och regional demokrati i Växjö.

Kontakterna med Justitiedepartementet och deras enhet för migration och asylpolitik var mycket värdefull. Vi hade detta möte på ett tidigt stadium av vårt projektarbete, och kunde därefter utnyttja deras förslag och kontakter i Bryssel med Europeiska Kommissionen DG Home.

Vi har haft kontakt med Forum Syd, som förmedlar bidrag till många organisationer i Sverige som vill göra biståndsinsatser. Saif Omar vid Forum syd har stor erfarenhet från arbete bland annat med diasporan i Sverige som har projekt i Somalia. Han har besökt landet flera gånger, och gav värdefulla synpunkter till vårt arbete. Han är själv en typisk cirkulär migrant, kommer från Sudan, och har varit tjänstledig från arbetet i Forum Syd, för ett projektarbete i Sudan, som han avslutat och kommit tillbaka till Sverige.

Sverige var under året ordförande i ”Global Forum on Migration and Development” och en internationell konferens på detta ämne genomfördes under sommaren i Stockholm. Vi deltog i förberedande konferenser, där Justitiedepartementet spred tankarna om migranternas betydelse för utveckling.

Leicester

En av våra kontaktresor för att samla kunskap och förbereda för eventuellt framtida partnerskap skedde till Leicester i England. Leicester är en spännande stad därför att hälften av invånarna är födda utomlands, och man har tagit många annorlunda grepp för att integrera hela befolkningen. Vi träffade en somalisk NGO som drev ett medborgarkontor, och kunderna vid vårt besök var från Syrien och Slovakien. Polisen har haft en viktig roll i att skapa förtroende och sammanhållning, bland annat när man satte in stora resurser för att stoppa invandrarfientliga attacker mot stadens många moskéer. Kyrkan har också spelat en viktig roll i att skapa ett mångkulturellt och tolerant Leicester, liksom stadens dominerande tidningen.

Undersökningsresor till Somalia, irakiska Kurdistan och Kosovo

Tre undersökningsresor till irakiska Kurdistan, Somalia och Kosovo har också gett oss många potentiella transnationella partners.

Syftet med resorna var att följa upp intervjuer vi gjort med somalier, kurder och kosovarer i Göteborg.

Under resorna har vi träffat cirkulära migranter från främst Sverige men också från andra delar av västvärlden.

Prizren, Kozovo i december. Ett av Kosovos utvecklingsområden är turism.

Vi har också träffat ett stort antal företrädare för ministerier, näringsliv, hälso- och sjukvård och utbildningsanordnare.

Under resorna har vi identifierat goda möjligheter till samverkan och ett intresse för diasporans roll i utvecklingen av dessa länder.

Länderna har valts ut för att det finns stora grupper från länderna i Göteborgsområdet. Samtidigt är länderna olika när det gäller i vilka förutsättningar som finns att leva och arbeta där och vilka möjligheter det finns för exempelvis anställning eller privata initiativ.

En frågeställning har varit om man i framtiden kan arbeta generellt med en metod som går att applicera på vilket land som helst eller om arbetet är beroende av djup kunskap och etablerade kontakter i just det land den cirkulära migranten vill satsa på. Undersökningen har gett ett ganska entydigt svar på att individens kunskap och kontaktnät är en nödvändig faktor att bygga på i en verksamhet.

Perspektiv

Uppföljningsresorna gav perspektiv på de berättelser vi samlat in i Göteborg. Dessutom träffade vi fler göteborgare under resorna. Personer som alltså bott några år i Sverige, och som därefter rest tillbaka till sitt ursprungsland. De berättade om svårigheter och framgångar i den egna återetableringen. I Kosovo träffade vi fler återvändare från andra länder, men ett fåtal från Sverige.

Amina Warsame, en av dem vi träffade, är djupt engagerad i kampen mot Kvinnlig könsstympning och har bott flera år i Somaliland. Hennes man var kvar i Sverige, men är nyligen pensionär och har flyttat också han.

På flygplatsen i Garowe möttes vi av Mohamed Ali Jama från Göteborg som bott flera år i staden Galkayo, men har familj och vuxna barn i Göteborg, och tillbringar några månader i Göteborg varje år. Mohamed som är utbildad statsvetare var under sin tid i Göteborg en ledargestalt bland somalier, involverad i en lång rad samarbetsprojekt mellan de olika somaliska grupperna. Tillbaka i Somalia har Mohamed ägnat sig åt business och politiskt arbete i Puntland. Han organiserade vårt besök i Puntland, kontakter med myndigheter, med NGO:s och med cirkulära migranter, samt ansvarade för alla säkerhetsarrangemang som behövde göras.

På flygplatsen i Garowe möttes vi också av förre hälsoministern Hassan Arale, som talar en oklanderlig norska. Han har efterträtt som hälsominister av Saadiq Eenow, läkare från Stockholm, som vi dock inte träffade under vårt besök – han var i Sverige när vi var i Puntland.

I Hargeisa arrangerades våra kontakter av Anab Ahmed Farah, barnmorska med egen klinik i staden som bodde några år i Växjö innan hennes barn var stora nog att klara sig på egen hand. Nu besöker hon Sverige en gång om året, för att hälsa på tre barn i Göteborg, samt en skara barnbarn. Hon har oförtrutet drivit sin klinik i tio år, och är en aktiv talesperson för återvändande – när hon träffar somalier i Göteborg brukar hon uppmana dem att tänka över sin situation. Att de kan arbeta och göra nytta i sitt hemland istället för att gå arbetslösa i Sverige!

Under vår uppföljningsresa i Kurdistan besökte vi också ett flyktingläger i staden Erbil. Kurdistan har på kort tid tagit emot mer än en halv miljon flyktingar från kriget i Syrien och IS-dominerade områden. På bilden från vänster Diako Sheikh Aghaei, Camilla Näslund, Elizabeth George och Tomas Magnusson.

Botan Saleh arbetar på det svenska konsulatet i Erbil. Han har ett förnämligt kontaktnät till svenskkurder, och kunde berätta om många ambitiösa försök att återkomma, starta eget, hitta ett arbete. Han berättade också att det finns en förening för svenskkurderna, som träffas ibland för att tala om gemensamma erfarenheter, kanske fira en svensk högtid eller bara låta barnen tala svenska tillsammans.

Vi träffade en ung kvinna som sökt jobb på Internationella skolan i Erbil, direkt efter avslutad lärarutbildning i Sverige. Nu fick hon praktik, som skulle hjälpa henne att få ett bra lärarjobb i Sverige – eller någon annanstans.

Våra besök i Somalia liksom våra besök i Kurdistan resulterade i en hel del publicitet på sociala medier, och olika nyhetswebsidor. Vi hade inte berättat i förväg om våra resor, men när vi kom tillbaka möttes vi av flera telefonsamtal från människor som hört och sett om vårt besök på olika på olika nyhetssidor på internet och nu ville veta mer.

Vår främsta kontaktperson i Kosovo har i flera år arbetat i en NGO på uppdrag av norska motsvarigheten till Sveriges kommuner och landsting. Vi fick kontakt med honom via en cirkulär migrant i Göteborg.

En cirkulär migrant i Kosovo har startat ett "Call center" för att sälja teleabonnemang och hälsoprodukter. Hon har arbetat med samma sak i Sverige, men lämnat detta jobb för att förverkliga sin dröm. Kommer det att fungera? Hon har gett det ett år. En annan person i samma situation är dataprogrammerare, som kommit till Kosovo för att kunna arbeta i verksamheter som behövs i Kosovo och kan utveckla landet!

Resan till Kurdistan genomfördes tillsammans med en representant ur den kurdiska diasporan i Göteborg, Diako Sheikh Aghaei. Han har ett fantastiskt nätverk på alla nivåer, och arrangerade ett späckat mötesprogram från tidig morgon till sen kväll.

Vår uppföljningsresa till Kurdistan fick en dramatisk inramning, genom att terrorgruppen IS framträdde mera specifikt under den här perioden. När vi befann oss i Kurdistans huvudstad Erbil intog IS grannstaden Mosul några mil bort, men utanför det område som kontrolleras av den kurdiska regeringen. Varken vi eller de många politiker eller andra som vi träffade i Erbil och Sulemaniya insåg till då till fullo hur betydelsefull dessa händelser skulle komma att bli för framtiden.

Ett stort antal av ministrar och nyckelpersoner i irakiska Kurdistan har tillbringat tid i exil, flera av dem i Sverige. Samma sak i Kosovo, den kvinnliga presidenten har bott i USA. Två av hennes nära rådgivare är kvinnor. De två rådgivarna tog emot oss, och gav värdefull information till vårt arbete. Många personer i ledande position har bott utomlands. Borgmästaren i Pristina kommer från USA. Borgmästaren i Mitrovica har bott i Holland.

Rapportering

Vår rapportering av projektet har efterfrågats av flera representanter för diasporan. Vi räknar med att färdigställandet av denna rapport med dess slutsatser kommer att leda till nya kontakter och inbjudningar till dialog om fortsatt projektverksamhet.

Samverkan med diaspora-organisationer

Vi har samverkat med diasporaorganisationer. De har varit behjälpliga med att rekrytera personer till våra intervjuer - som en av vägarna att nå fram till representanter för målgruppen. Diasporaorganisationerna har också visat intresse för vårt arbete, och varit angelägna att få ta del av resultatet. Flera organisationer har uttryckt intresse för samverkan om vi går vidare med projekt efter förundersökningen. De har också spridit information om vad som pågår till sina medlemmar och följare.

Vi har som tidigare nämnts haft stimulerande kontakt med Justitiedepartementets enhet för migration och asylpolitik, liksom vi har samarbetat med Migrationsverkets internationella avdelning, där det finns mycket erfarenhet av stödinsatser för människor som återvänder (migrationsverkets definition av begreppet återvänder är att man lämnar tillbaka sitt permanenta uppehållstillstånd - bl.a. därför har vi i den här rapporten använt begreppet återvända, för att vi också inkluderar personer i vår undersökning som har blivit svenska medborgare).

Övriga organisationer och myndigheter som vi samverkat med, har naturligtvis tagit del av våra preliminära resultat och är därmed en del av förstudiens påverkansarbete.

Under vårt besök i Bryssel i början av förstudien, så ville Göteborgs stads EU-kontor arrangera ett av sina återkommande frukostmöten kring vårt besök, och vi fick tillfälle att presentera våra planer och grundförutsättningarna för förstudien för ett 40-tal åhörare som representerar olika svenska instanser i Bryssel. Med på mötet var kabinettschef Maria Åsenius hos EU-kommissionären Cecilia Malmström.

Vi kommer under våren att ta fram en "populärversion" av slutrapporten, med fokus på berättelser om människor i Göteborg som är cirkulära migranter och som har återmigrerat och återetablerat sig i sitt ursprungsland. När denna populärversion görs klart, så kommer vi också att göra särskilda insatser för spridning via förvaltningens hemsida, facebook och andra aktiva spridningsinsatser.

Egenutvärdering

Istället för egenutvärdering har vi gjort systematiska avstämningar av vårt arbete och diskuterat igenom resultaten av arbetet fram till dessa avstämningspunkter.

Första avstämningspunkten var besöket i Stockholm hos Justitiedepartementet, vilket skedde tidigt under våren. Besöket gavs som nämnt både input till vårt arbete, och inspiration genom det stora intresse som mötte oss, för ett praktiskt arbete enligt den teoribildning som finns kring cirkulär migration. Kort därefter reste vi till Bryssel, lyssnade till tjänstemän vid EU-kommissionen, och vi mötte därefter organisationer i Haag och Utrecht. Med på alla dessa besök var Anna Byström, som är EU-samordnare vid Sociala resursförvaltning, och hennes erfarenhet och kontaktnät gav också värdefull input.

Under resten av våren koncentrerade vi vårt intervjuarbete till den kurdiska målgruppen, och denna del av projektet stämde av på ett naturligt sätt under den resa som vi gjorde till irakiska Kurdistan i början av juni.

Under sensommaren och hösten intervjuade vi somalier, och under en tio dagars resa fick vi återigen tillfälle att göra en systematisk avstämning. Vid det här tillfället hade vi också resesällskap av Anders Lygdman från Sahlgrenska Care, Västra Götalandsregionens biståndsansvarige, och med lång erfarenhet från internationellt arbete i bland annat Diakonia. Han var ett bra bollplank för dessa diskussioner.

Efter hemkomsten från Somalia har vi påbörjat genomgång och sammanställning av vårt intervjumaterial. Samtidigt inleddes intervjuarbetet med den sista gruppen, migranter från Kosovo.

Den sista avstämningen är gjord efter avslutat projekt.

Vad som är möjligt

En aspekt på arbetet med migranter och återmigration är hur deras egen berättelse balanserar mellan vilja eller ovilja att ta steget mot ett återvändande, och hur man då beskriver möjligheter eller hinder.

En illustration till detta är vår uppföljningsresa till Somalia, där vi på ett tidigt stadium bestämde oss att besöka de norra delarna av landet, Somaliland och Puntland, men inte den södra delen. Beslutet var baserat på en säkerhetsanalys av de återkommande terrorhandlingar, kidnappningar och dylikt som sker i framförallt huvudstaden Mogadishu. Sveriges representation i Somalia finns i Nairobi med ett kontor i en container på flygplatsen i Mogadishu. Svensk UD-personal använder detta kontor för sina besök i huvudstaden, och

eventuella personer som man vill träffa får komma mellan två flygplanslandningar och mötet sker i containern.

Men somalier som vi intervjuade som har sina rötter i södra Somalia, beskrev situationen i genomgående positiva termer, man talar om Mogadishu som lugnt och säkert, man talar om strandpromenaden Lido i Mogadishu, och man var till och med öppet kritiska mot vårt beslut att inte resa till denna del av landet.

Om man själv är intresserad att återvända tycks det viktigt att beskriva situationen långt mer positivt än vad kanske verkligheten är.

Den här attityden beror inte på okunnighet, eller risktagande utan är snarast en del av legitimeringen av de egna planerna. Något är möjligt, därför att man vill att det ska vara möjligt.

Styrgrupp

Vi formade en enkel styrgrupp bestående av enhetschefen vid Enheten för samhällsorientering Elizabeth George, samt de två projektmedarbetarna Camilla Näslund och Tomas Magnusson. Utöver den formella gruppen har vi haft dialog med Verksamhetsområdets chef Veronica Morales, samt med övriga anställda vid enheten för samhällsorientering, vilket både inkluderar koordinatörer och informatörer. Informatörerna har alla en bakgrund som migranter, och har därmed varit en givande grupp att få återkoppling från.

Referensgrupper

Vi bildade två referensgrupper, den ena bestående av somalier, den andra av kurder. Diskussionerna i referensgruppen hjälpte oss att förstå vårt uppdrag, och undvika felsteg.

Anab, barnmorska och vår guide i Hargeisa.

Avslutningskonferens

27 november genomförde vi en konferens med partners, intressenter och viktiga aktörer. Eftersom vår verksamhetsenhet också genomfört ett mentorprogram för nyanlända under året, som i stort sett har samma grupp av intressenter, så valde vi att genomföra en gemensam konferens för "Migration och arbete" och "Vägvisaren".

Vid konferensen gjorde vi en powerpoint-presentation av vår undersökning och våra preliminära slutsatser, varefter deltagarna samlades i runda bordssamtal för att ge sin återkoppling på presentationerna.

I konferensen deltog 20-talet personer, från ESF-rådet, Arbetsförmedlingen, Västsvenska Handelskammaren, kommunens arbetsmarknads- och vuxenutbildningsförvaltning, BRG - Business Region Göteborg, Nyföretagarcentrum, Utveckling Nordost och några andra projekt som riktat in sig på att arbetsmarknadsintegration för migranter, koordinatörer vid enheten för samhällsorientering, samt representanter för målgruppen - personer som själva är eller har varit cirkulära migranter. Bland de sistnämnda fanns två egenföretagare, som testat på att göra affärer i och med sina ursprungsländer.

Efter presentationen skedde diskussion i grupper med följande frågor som grund:
Vad finns det mer att göra tillsammans?

Kanaler mellan svenska företag som vill satsa på utlandet och migranter i Göteborg?
Egna idéer och kommentarer?

Diskussionen från denna konferens har präglat vår fortsatta inriktning på att presentera "Migration och arbete" som en ansökan inför de kommande åren (och samma sak gäller Vägvisarprojektet, som också söker en fortsättning.)

Framtida projekt

Skäl för att fortsätta detta arbete i framtida projekt (projektansökan):

Målgruppens intresse

Resultatet av den förstudien visar att det finns ett intresse, och ett behov att stötta människor som söker sin framtida försörjning och livsbas i sitt ursprungsland. Människor tar det här steget utan stöd. Men det finns också många som brottas med frågeställningen om återmigration, utan att kunna fatta beslut om att ta steget – man säger ibland ”att väskan står packad”.

Samtidigt ger förstudien fördjupad kunskap om komplexiteten med en stödinsats för återmigration. För många av de aktuella grupperna av migranter i Sverige är situationen i ursprungsländerna varierande – och nya konflikter kan komma snabbt och överraskande. Brister i sociala trygghetssystem, i barnens skolmöjligheter, i fackliga rättigheter och i kvinnors rättigheter och möjligheter, har ofta kommit upp i våra intervjuer och samtal. Korruption och nepotism nämns ofta, det existerade säkert redan innan personerna lämnade

Khaled Salid är vice rektor vid ett universitet i Erbil, och har aktivt rekryterat lärare med kurdisk bakgrund från många länder. Han är själv cirkulär migrant med en del av sina rötter i Sverige.

landet, men några års frånvaro har medvetandegjort de flesta, och detta upplevs nu som stora hinder. Fler saker kan nämnas.

Men trots att alla dessa hinder nämns så kvarstår intresse, vilja, planer, drömmar...

De intervjuade talar om att få användning för utbildning och kompetens. De talar om att bidra till återuppbyggnad av sitt land. Många nämner möjligheten att tjäna stora pengar genom nyföretagande.

Är detta en angelägenhet för Göteborgs kommun?

Vikten att få människor i arbete dominerar dagens integrationspolitik. En liten men distinkt del av målgruppen upplever ursprungslandet som en möjlighet till arbetsmarknadsetablering och självförsörjning. Drömmar om ursprungslandet kan också stå i vägen för individens förutsättningar till att satsa på arbete eller studier och integration i Sverige.

Flera rapporter har beskrivit ”Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg”, och åtgärder behövs för att förbättra livsvillkoren för människor i de så kallade utsatta stadsdelarna, vilket är samma stadsdelar där en stor majoritet av migranter bor och lever. Vissa debattörer och forskare har börjat beskriva situationen i termer av klasskillnader, med en ny ”underklass” av migranter, med arbetslöshet som en tydlig faktor, men också att barnen som växer upp i denna underklass har mycket sämre skolresultat än jämnåriga i andra stadsdelar, och att så många som hälften av barnen i vissa grupper går ut grundskolan utan godkända betyg i viktiga ämnen. Insatser för att påverka skillnaderna i livsvillkor, måste vara mångfasetterade, kreativa och individanpassade.

En viktig erfarenhet som vi bär med oss från förstudien är vikten av att vi, som tjänstemän, söker upp de arenor som är migranternas egna. I vårt vanliga arbete vid Enheten för samhällsorientering förmedlar vi det etablerade samhällets program till målgruppen – det får en mycket positiv respons från målgruppen av nyanlända. Andra insatser som inte föreskrivs i

lagar och förordningar kan ytterligare bidra till integrationsmålet, att skillnader i livsvillkor jämnas ut, och bidrar till Göteborg som en hållbar stad, öppen för världen.

Vad kan man göra?

Cirkulär migration i det här sammanhanget innebär att människor under en väsentlig tid, ett år eller mer, söker sin försörjning i sitt ursprungsland, men utan att klippa av banden med Sverige och utan att ta definitiva beslut för all framtid om de ska stanna i Sverige eller återvända.

Begreppet cirkulär migration har framförallt beskrivits i en statlig utredning 2010-2011. Där menar utredarna att cirkulär migration är till nytta för ursprungslandet, för det nya hemlandet (Sverige) och för individen! Flera studier och insatser inom till exempel EU-samarbetet understryker denna syn.

Ett projekt som stimulerar människor att söka sin försörjning i sitt ursprungsland måste givetvis ta in alla de begränsande aspekter som har nämnts ovan och som framkommit i vår förundersökning. Det är samtidigt ett stort steg att ta för individen och för de inblandade familjerna, vilket förutsätter en stark drivkraft, och vilja att satsa egna resurser. Därför är stöd till individer som vill söka sin framtida försörjning genom att starta eget en insats som vi ser som en möjlighet med potential.

Begränsade möjligheter i ursprungsländer, nepotism, korruption och brister i samhällsorganisationen innebär att vi har uteslutit att i ett framtida projekt ge direkt stöd för anställning som en del av vår programidé. Det finns sådan verksamhet genom International Organisation for Migration, IOM, och vi har studerat detta under projektet – IOM:s verksamhet innefattar mest statliga arbeten på hög nivå. Däremot kan ingå informationsspridning kring möjligheter för anställning, ”arbetsförmedling”, men inget direkt stöd.

Det program som vi hoppas kunna söka ESF-medel för skall alltså ha ett upplägg som följer samma mönster som när en arbetslös person i Sverige får starta eget-stöd från arbetsförmedlingen, och bör innehålla följande:

1. Prövning av hållbarheten i affärsidén
2. Kurs i starta eget med fokus på ursprungsland
3. Försörjningsstöd under en begränsad tid, förslagsvis 6 månader
- 4.Handledning och mentorinsatser under denna period.

Eftersom vi talar om starta eget i ett avlägset land så behövs också en femte ingrediens:

5. Resebidrag

Vad är starta eget i ett postkonflikt-land?

Begreppet starta eget och driva en egen rörelse är mer omfattande när vi talar om postkonflikt-situationer och fattiga länder utan fungerande statsapparat, än vad vi vanligen associerar till i ett svenskt sammanhang.

Möte med en grupp företagare i staden Garowe i Puntland, Somalia. De mötte upp trots att det var stor helgdag – Eid.

Det handlar inte enbart om att starta en liten affärsrörelse, eller en verkstad. Vård, skola och omsorg ligger ofta inom den privata sektorn. Jordbruk och liknande basnäringar hör hit. I de länder som omfattats av vår förstudie, Somalia, Kurdistan och Kosovo, har vi sett åtskilliga exempel på egenföretagande inom alla dessa sektorer. När inte samhället fungerar finns det extra utrymme för privata initiativ.

Vi har mött ett stort intresse i de tre länder vi studerat att återknyta diasporan till sig. Man är medveten om att länderna genom flykt och migration har dränerats på kunskap och initiativförmåga, som man behöver få tillbaka för att bygga upp länderna igen. Det gäller utbildad personal och inte minst entreprenörer och företagare. Erfarenheter, kunskap och kompetens från länder som Sverige efterfrågas ofta.

Målgrupp:

Målgrupp för vårt projekt är personer som har någon form av försörjningsstöd, vare sig det är från arbetsförmedlingen, eller genom socialbidrag.

Genom riksdagsbeslut våren 2014 genomfördes några av förslagen i SOU-utredningen om cirkulär migration, vilket innebär att nyanlända personer med PUT, permanent uppehållstillstånd, nu har rätt att efter ansökan vistas två år utomlands, utan att förlora sitt PUT. Detta innebär att nyanlända personer med etableringsstöd kan ingå i projektet. Under vår förstudie har vi haft några enskilda intresseförfrågningar från personer i denna kategori – dvs. personer som redan under sin allra första tid i Sverige överväger att resa tillbaka, men som ändå vill behålla den trygghetsventil som ett permanent uppehållstillstånd i västvärlden innebär.

I vår förstudie ingick också personer, som visserligen har ett arbete, men inte i positioner som motsvarar deras kompetens eller utbildning (uttrycks ibland som att ”Sverige har världens bäst utbildade taxichaufförer...”). Flera av dem nämner diskriminering på arbetsmarknaden som en faktor som hindrat dem att få arbete.

Vi är övertygade om att om vi startar ett stöd till cirkulär migration enligt beskrivningen ovan så kommer vi att få intresseanmälningar och ansökningar från personer som inte är arbetslösa,

men ändå vill söka sig nya banor i sina ursprungsländer, kanske enligt examina och utbildningar som de förvärvat innan de kom till Sverige

Vi avser att genom Migrationsverket och AMIF-fonden söka ett parallellprojekt, för att också kunna möta intresse bland personer som är utanför ESF-rådets målgrupp (personer som har någon form av försörjningsstöd från samhället). Ett AMIF-projekt skall, enligt vår mening, ha samma upplägg som beskrivits ovan.

Tidigare erfarenheter:

Flera organisationer har genom åren genomfört starta eget-verksamheter för återvändare. Det gäller till exempel Röda Korset, Bosnien Business Service i Malmö och GöteborgsInitiativet i Göteborg. Dessa projekt har i princip haft samma upplägg som beskrivs ovan, prövning av hållbarheten i affärsidén, kurs i starta eget, försörjningsstöd under en begränsad tid, handledning och mentorinsatser under denna period och resebidrag.

Erfarenheterna från dessa organisationer är genomgående positiva. För ytterligare information – se Eva Norström: ”Utvärdering av Lärande kring frivillig återvandring och social reintegrations i hemlandet 2014”, gjord på uppdrag av Institutet för lokal och regional demokrati i Växjö.

Det är viktigt att notera från dessa erfarenheter att en majoritet av personerna som kunnat delta i återvandringprojekt har hittat sin nya permanenta försörjning i ursprungslandet. Men även för personer som återkommit till Sverige har resultatet i många fall varit positivt, genom att projektet bidragit till att individen kommit igång med arbete eller utbildning i Sverige. Drömmen var kanske inte sann, ursprungslandet var kanske inte längre vad man kom ihåg, och nu står väskan inte längre packad och hindrar en seriös satsning på jobb och utbildning i Sverige. Kanske har projektdeltagandet gett meriter och ny erfarenhet.

Omfattning

Projekttiden bör omfatta tre år.

Deltagarantalet över treårsperioden bör uppgå till 50 personer (ESF).

Medel för ett lika stort antal personer söks från AMIF-fonden.

Det är ett önskemål att projekten kan samordnas så långt möjligt. Eftersom AMIF-fonden tidigast kommer att utlysas i början av hösten, är önskemålet att vårt ESF-projekt, om det beviljas, kan ha ett startdatum på senhösten 2015.

Bilaga:

Förutsättningar för återvändande och återetablering i irakiska Kurdistan

Den politiska situationen

Irakiska Kurdistan är en autonom region i norra Irak som ligger under kurdisk kontroll sedan 1992. Det rör sig om tre provinser, Duhok, Erbil och Suleymaniyah, på totalt cirka 50 000 kvadratkilometer. Regionen har cirka sex miljoner invånare men man har också i dagsläget tagit emot ett stort antal flyktingar från Syrien, från södra delarna av Irak och nyligen också många människor som flytt undan Islamiska Staten (IS) frammarsch på bland annat Nineveslätten. Det finns en uppskattning på att det har resulterat i att det i början av 2015 finns mer än 1,4 miljoner flyktingar i irakiska Kurdistan, varav 220 000 är från Syrien. Under vår resa besökte vi ett av flera flyktingläger utanför Erbil. Det var tydligt att den kurdiska regeringen känner stor solidaritet med syrierna och ser det som en plikt att öppna sina gränser för flyktingarna därifrån.

Kurderna i Irak har kämpat för självstyre sedan landet blev självständigt 1932 och har över åren fört väpnad kamp i flera omgångar. Under Iraks krig mot Iran på 1980-talet lade sig kurderna med Iran och fick vissa framgångar. Regimen i Bagdad svarade med kraftiga motattacker och massakrer på civilbefolkningen. Flera tusen byar förstördes i regeringens offensiver. I mars 1988 dödades cirka 5 500 människor med stridsgas i den kurdiska staden Halabja. Uppskattningar av antalet döda under den offensiv som kallades Anfal har varierat, från 50 000-100 000 till hela 182 000. Under de irakiska krigshandlingarna 1988 och 1991 flydde mellan en miljon och två miljoner kurder över bergen in i Turkiet och Iran.

Den sista kurdiska revolten ägde rum efter Kuwaitkriget 1991. Efter revolten fick Kurdistan säkerhetsgarantier från FN och Nato vilket innebar att regimen i Bagdad drog tillbaka militär och civilt styre. Man höll också val till KRG, Kurdistan Regional Government, för första

Zirjan fick inte jobb som ingenjör i Sverige, men i Kurdistan var hans kunskaper efterfrågade.

gången. Stora svårigheter med sanktioner och angrepp från irakiska regeringen gjorde att landet hamnade i en svår ekonomisk situation som ledde till ett inbördeskrig mellan landets två största partier, Kurdistans demokratiska parti (Kurdish Democratic Party, KDP) och Kurdiska patriotiska unionen (Patriotic Union of Kurdistan, PUK). KDP:s ledare Masoud Barzani och PUK-ledaren Jalal Talabani förvaltade efter valet 1992 till en början gemensamt det kurdiska självstyrande området. När kriget var över hade regionen delats upp mellan dem så att KDP styr i Erbil och PUK i Sulemaniya. I dagsläget lever och verkar provinserna i samförstånd med varandra.

Regionen har även idag många utmaningar och läget är fortfarande spänt med regimen i Bagdad

IS – Islamiska Staten och Kurdistan

Det som orsakar störst problem för Kurdistan i dagsläget är Islamiska Staten och dess framfart i Irak och Syrien. Under 2014 tog IS kontroll över flera områden i Syrien och Irak. I juni avancerade de norrut i Irak och intog den 10 juni staden Mosul och gick därefter också in i irakiska Kurdistan. Vid en period var de bara 40 km från Erbil. Man utropade ett kalifat och bytte namn från ISIS till IS – Islamiska staten. I början av augusti intog IS områden i Nineve i nordvästra Irak, där många religiösa minoriteter bor. Det genomfördes massavrättningar på civila och en omfattande etnisk rensning vilket har resulterat i en massflykt bland annat in i Kurdistan.

Efter att USA inledde flygbombningar mot IS-ställningar har den irakiska armén och kurdiska peshmerga-styrkor till viss del lyckats stoppa IS offensiv och under hösten 2014 har IS tryckts tillbaka. De kurdiska styrkorna fortsätter även under början av 2015 att i samverkan med Iraks armé och internationella styrkor strida mot IS.

Relationen mellan Irakiska Kurdistan och Sverige

Sverige har väldigt hög status i Kurdistan och svenska företag är eftertraktade. Man har i Kurdistan inte glömt att Sverige öppnade famnen för flyktingar från Kurdistan under kriget. Många av de cirkulära migranter vi träffar i Kurdistan vittnar om att det faktum att man är svensk gör det lättare att få jobb. Det känns som om de vill återbetala på ett sätt, säger till exempel Zirijan som bygger väg mellan Turkiet och Iran.

Sverige har också haft ett intensivt politiskt utbyte med Kurdistan efter kriget och som någon sa: ”Sverige har sett Kurdistan som sitt eget demokratiprojekt”. Det finns också flera högt uppsatta politiker som har svensk anknytning. Vi träffar till exempel f.d. parlamentsledamot Mueyed Teyib som är aktiv inom partiet KDP och har suttit i fyra år i parlamentet i Bagdad, men nu gått i pension. Han återvände till Kurdistan 1996 efter att ha varit i Sverige sedan 1983. Han berättar att det tillsammans med honom fanns en handfull riksdagsmän som kämpade för demokratisering. Han ansåg att åren i Sverige hjälpte honom att bli bra på att föra fram behovet av mänskliga rättigheter och kvinnors rättigheter mm.

En av de högst uppsatta på University of Kurdistan, är Khaled Saleh, en cirkulär migrant från Göteborg. Han påpekar att Sverige var väldigt närvarande på 90-talet och gjorde en fantastisk investering, men att det inte följts upp sedan dess. Kriget har förstås varit ett hinder. Det offentliga Sverige hade svårt att politiskt hantera den perioden. Inte heller näringslivet med Business Sweden som företrädare har varit speciellt aktivt, säger Kahled.

Han påpekar också att det behövs europeiska aktörer inom flera branscher exempelvis byggbranschen för att höja kvalitén. ”Visste man att det fanns svensk köksutrustning att köpa, så skulle man gärna satsa på kvalitet istället för att köpa turkiskt.”

Ett uttryck för den starka mentala kopplingen till Sverige är att det finns flera kaféer i Erbil som har med Eskilstuna i sitt namn. Man använder ett svenskt namn för att locka kunder och inte för att man själv har någon koppling till just Eskilstuna. Vi fick också höra att svenska är tredje största språk i Kurdistan.

Den aktuella ekonomiska situationen i regionen

Kurdistan hade i början på 2000-talet ett starkt ekonomiskt uppsving med explosiv utveckling inom många branscher. Det är en rik region med stora naturtillgångar i form av olja och mineraler. De kurdiska bergen erbjuder också stora möjligheter för turistnäring. Den kurdiska regeringen, KRG, har förbättrat många samhällssektorer såsom industri, infrastruktur, sjukvårdssystem och utbildningsväsende även om det kvarstår mycket arbete. Det är många utländska aktörer närvarande och de bidrar till den ekonomiska utvecklingen.

KRG har dock haft och har stora utmaningar. En av dem är den spänning som finns mellan KRG och den federala regeringen i Bagdad. Den innebar bland annat att Kurdistan inte fick del av landets oljeinkomster, och att regeringen inte kunde betala löner till anställda. Fördelningen av medel ska ske baserat på regionens befolkningsstorlek vilket innebär att Kurdistan har rätt till 17 % av nationens tillgångar. En av orsakerna till centralregeringens agerande är att Kurdistan har börjat utvinna egen olja som sålts direkt till exempelvis Turkiet. Detta har skapat också oro och inbromsning för näringslivets satsningar.

I slutet på 2014 slöts ett olje- och gasavtal mellan den federala regeringen och KRG för att reglera de olika parternas rätt till de naturtillgångar som finns i de olika regionerna. Detta innebär att konflikten för tillfället är dämpad och att Kurdistan nu kommer att få sina pengar. På grund av den kritiska säkerhetssituationen och den federala regeringens brist på likvida medel har dock utbetalningarna till Kurdistan fördröjts även under början av 2015.

Samtidigt med detta finns de stora humanitära och säkerhetsmässiga svårigheterna i närområdet vilket har inneburit att den kurdiska regionen har drabbats av en allvarlig

Café Eskilstuna i Erbil. Ingen svensk anknytning, men namnet Eskilstuna har så fin klang, där har många kurder fått en fristad från krig och förföljelse. I mitten Tristan Troby från Göteborg, som arbetar med HIV-aidsfrågor i Kurdistan.

ekonomisk kris. Befolkningen har genom den stora inströmningen av flyktingar ökat med 28 procent vilket har ställt stora krav på KRG, speciellt på utbildnings- och vårdsektorerna. Det råder brist på bostäder och arbetslösheten ökar. Regionen har därför i dagsläget behov av internationellt ekonomiskt stöd för att klara av situationen.

Avsaknad av skattesystem

En grundläggande faktor som har stor betydelse i ett hållbart statsbyggande är ett fungerande skattesystem. Om detta brister finns det inte heller några gemensamma offentliga medel och inte heller något ”kontrakt” mellan medborgare och staten vilket troligtvis påverkar medborgarnas syn på den offentliga sektorns roll och betydelse. I irakiska Kurdistan har man inget skattesystem mycket beroende på att landet har så stora inkomster från oljeutvinningen. Vi får veta att flödet av pengar ofta går åt andra hållet utan direkt motprestation. Unga par som gifter sig får till exempel ett bidrag för att starta upp sitt liv.

En av effekterna är att stora delar av det som i Sverige sköts av den offentliga sektorn i Kurdistan löses av näringsliv och frivilligsektorn.

Arbetsmarknaden

Kurdistan har hamnat i ett svårt läge och situationen på arbetsmarknaden har förändrats drastiskt sedan vårt besök i juni 2014. Den mycket stora flyktingströmmen innebär att arbetslöshet blivit ett stort problem och att tillgången till arbetskraft med råge överskrider efterfrågan.

Det finns dock några resultat och identifierade mönster vad gäller arbetsmarknaden från vår undersökningsresa som är värda att lyfta fram.

Generellt är statusen på serviceyrken och hantverksyrken låg och enligt flera av våra informanter vill få kurder ta denna typ av anställningar. Det är därför ofta personer från andra länder som arbetar inom dessa yrken. Det som däremot anses som attraktivt är statlig anställning eftersom det med dessa anställningar följer med ett socialt skydd vilket inte gäller på samma sätt för den privata sidan.

Oftast sker vägen till en anställning via kontakter och många vi mött har beklagat sig över den utbredda ”nepotism” som finns kvar i Kurdistan. Kontakter och familjeband har hittills varit den viktigaste komponenten för att få in en fot på arbetsmarknaden. Detta mönster håller dock på att luckras upp delvis genom diasporans återvändande och fler utländska investerare. Allt oftare anställs människor efter kompetens snarare än efter släktskap.

I flera av våra möten med företagsföreträdare lyfter man detta som ett stort framsteg. Hawre Daro Noori, managing director på Farouk group, säger också att det är inte bara utbildning som räknas för att få jobb. Arbetserfarenheten är också viktigt, men det handlar mycket om personlighet också.

Arbetsrätt och arbetsmiljöfrågor är ännu inte högt prioriterade på arbetsmarknaden. Däremot finns det mycket goda möjligheter att få intressanta och välbetalda tjänster för den som har rätt kompetens.

Demokrati, yttrandefrihet och korruption

Arbete med demokratiutveckling har pågått på ett målmedvetet sätt sedan inbördeskrigets slut. Det finns dock mycket kvar att göra och vid flertalet möten uttalades också att det finns ett behov för en fortsatt utveckling av demokratin och förhoppningar på att diasporan kan föra in sina lärdomar och tankar från de länder de vistats i under exilen.

Många av våra informanter har också lyft frågan om korruption som ett stort hinder för Kurdistans modernisering. Irak i sin helhet bedöms vara ett av världens mest korruperade länder enligt Transparency Internationals årliga undersökning. Flera av de kurdiska migranter som intervjuades i Göteborg hade erfarenhet av att ha försökt starta verksamhet i sitt gamla hemland, men att det till slut blivit omöjligt i brist på rätt kontakter och på grund av en motvilja till att använda mutor för att ta sig fram.

Vid vårt besök på Swedish Academy for Training möter vi Erik Ladefoged, general manager, som berättar att KRG har några projekt som stöder nya företag, men han har uppmärksammat att de verkar vara politiskt motiverade och kopplade till partierna. Om du inte är medlem i ett parti så är det svårt att vara i Kurdistan, säger Erik.

Även yttrandefriheten är problematisk i Irak som helhet och i undersökningen som årligen görs av Reportrar utan gränser ligger landet på 153:e plats av 179 länder. Läget bedöms dock bättre där än i många av grannländerna i Mellanöstern. Kurdistan har också en annan öppenhet än i övriga delar av Irak.

Jämställdhet

Det finns goda chanser för välutbildade kvinnor att få bra jobb och det är ingen skillnad på löner för män och kvinnor som jobbar som tjänstemän. Andelen kvinnor som yrkesarbetar är dock liten. Bara en liten procent av alla kvinnor arbetar utanför hemmet.

Vid ett möte med ordförande för KWU, Kurdistan Women Union, får vi också veta att kvinnors situation i Kurdistan har förändrats till det sämre på grund av, enligt henne, en gradvis islamisering av samhällslivet. Det har inneburit begränsningar för kvinnor att röra sig fritt och Kurdistan påverkas också av förändringar av lagstiftningen nationellt i Irak där man exempelvis röstat igenom att godkänna äktenskap med unga flickor. KWU är en nationell organisation med 52 000 medlemmar. Man har en omfattande social verksamhet med familjerådgivning och stöd till ensamstående kvinnor. En viktig del i deras arbete är också att mobilisera kvinnor att bli aktiva i politiken och att verka för att fler kvinnor kommer i beslutande ställning. Idag är det inte så vanligt med kvinnor i politiken i Kurdistan.

Bilden av att kvinnor lever sina liv i begränsning får vi bekräftad vid vårt möte med Sliva Cigerxwin, en cirkulär migrant som arbetar högt upp i den politiska organisationen under premiärminister Barzani. Hon har varit aktiv i kvinnorörelsen i Sverige och fortsatt detta arbete i Kurdistan. Hon bor ensam och känner sig ständigt påpassad. Hon kommer till vårt möte med en ung släkting eftersom kvinnor inte förväntas gå ut själva på kvällstid.

Flera av informanterna påpekar att det ofta är männen som vill återvända till Kurdistan då de har haft en dålig ställning i sitt liv i exil. I Kurdistan återfår de sin forna position i familjen. Kvinnorna däremot är mer tveksamma då de istället vunnit frihet och självständighet som de riskerar att förlora i Kurdistan.

Välståndssystem, offentlig sektor och sociala förhållanden

Välståndssektorn är under uppbyggnad i Kurdistan. Det finns ett fungerande utbildningsväsende och sjukvård även om utmaningarna fortfarande är stora.

Näringslivet har en viktig roll i uppbyggnaden av samhället och många av de samhällsfunktioner som i Sverige sköts av offentlig sektor drivs av privata aktörer eller NGO's. Det gäller både skolor och sjukhus, men även andra institutioner. Detta bekräftades av att vi vid ett flertal tillfällen med politiker och tjänstemän blev hänvisade till näringslivet eller organisationer när vi hade frågor om hur landet kunde ta emot och ge stöd till återvändare.

Utbildningssektorn

Skolsystemet erbjuder skolgång för alla barn men det är stora skillnader i kvalitet och det finns stora ojämlikheter beroende på familjens inkomster och i vilken del av landet man bor. Sett utifrån ett svenskt perspektiv är den kurdiska skolan auktoritär och skiljer sig mycket från den svenska skolan, vilket kan skapa problem för återvändares barn. En av våra informanter har tidigare arbetat hårt med att driva skolor där barnen rättigheter står i centrum och flera av de migranter vi intervjuat både i Sverige och i Kurdistan har lyft denna problematik. Det finns ett behov av en skola för svenskkurdiska barn.

Samtidigt lyfter också företrädare för det kurdiska skolsystemet, exempelvis Sulaymaniyahs chef för skolmyndigheten Najmadin Ali Ahmed, att det är av största vikt att om det öppnas en "svensk" skola måste man acceptera det kurdiska systemet och att skolan ska ha de ämnen som finns i den kurdiska skolan. Det är viktigt att man tänker på att eleverna ska få kunskap så att de kan få jobb i det kurdiska samhället, säger Najmadin.

Vid vårt besök på internationella skolan i Erbil påpekar rektorn att man har övergett ett system med svensk pedagogik då man ansåg att det hade för dålig kvalitet och att kunskapsnivån hos eleverna blir för låg.

Det finns många universitet i både Erbil och Sulaymaniyah men de har skiftande kvalitet och de som håller en hög standard är ofta avgiftsbelagda. Det är en hög arbetslöshet bland akademiker i Kurdistan. De flesta som utbildar sig vill ha regeringsjobb. Det innebär också att det finns många med akademisk examen, men inte med relevanta kunskaper får att få en anställning inom näringslivet.

Vid vårt möte på University of Kurdistan får vi veta att man målmedvetet utvecklat utbildningarna för att anpassa dem till efterfrågan från näringslivet och att de flesta eleverna därför får jobb efter avslutade studier.

Hälso- och sjukvårdssektorn

På samma sätt som inom utbildningssektorn är också hälso- och sjukvårdssystemet ojämlikt och den vård du kan få är beroende på din ekonomiska situation. Det finns offentlig vård som erbjuds alla men också en stor andel privat sjukvård. Många vårdinrättningar för specialistvård har startats av personer från diasporan och det finns flera exempel på svenskkurder som lyckats väl. Ett exempel är den ögonklinik som drivs av en svensk läkare.

Flera personer vittnar om att det finns stort behov av sjukvårdsutbildade personer från Sverige, främst sjuksköterskor.

Äldreomsorg är en liten sektor i Kurdistan då de äldre blir omhändertagna inom familjen. I de fall där det inte går att lösa, hyr man ofta in en privat sjuksköterska som ser till de äldre. Detta gäller också för personer med funktionshinder som behöver vård. Att som i Sverige låta gamla bo på ålderdomshem är inte socialt accepterat i Kurdistan.

Verksamheter som synliggör funktionshinder och som också arbetar med dessa frågor är inte vanliga i Kurdistan. Det löses ofta inom frivilligsektorn och vi träffar på två exempel på detta under vår resa. I Halabja besökte vi ett center som arbetade med autistiska barn och deras familjer. I Erbil fick vi också kontakt med en handikapprörelse som mycket aktivt arbetade för att lyfta funktionshinderfrågan till politiken.

Det finns också en framväxande socialtjänst i Kurdistan. Man har exempelvis socialt stöd till kvinnor som lever under hot och det finns också en medlingsverksamhet.

Resultat av intervjuer Kurdistan

I de intervjuer med göteborgare med kurdiskt ursprung och med kurder som är tillbaka i Kurdistan för kortare eller längre tid har det identifierats vissa mönster med återkommande synpunkter.

De göteborgare vi talat med bär på en stor misstänksamhet gentemot regeringen i Kurdistan. Man säger att det finns en utbredd korruption och en nepotism där släktband och pengar skapar möjligheter snarare än kompetens. Med många år i Sverige i ett liv inom ett svenskt system blir det svårt att anpassa sig till den kurdiska samhällsstrukturen. De som återvänt för att jobba politiskt har känt en besvikelse. Vi träffade flera personer som talade om hur de engagerat sig i något av de två partierna, KDP och PUK, för att sedan backa ut då det inte finns en framkomlig väg och inte heller en öppenhet för förändring. Deras erfarenheter från svenskt partiarbete har inte fallit i god jord.

En cirkulär migrant som återvänt till Sulaymaniyah tycker att det var svårare att komma tillbaka till Kurdistan än det var att komma till Sverige.

Kurdistans motsvarighet till Migrationsverket, en snabb process för tillfälligt uppehållstillstånd, som alla måste gå igenom om man stanna en längre tid.

- Det finns inget socialt skydd eller hjälp att hitta bostad. Det är svårt att få jobb. Många fattar inte heller att det krävs mycket för att klara sig. Jag har pratat med myndigheterna om detta. Problemet är systemet med kopplingar till partierna. Om du är partimedlem får du hjälp. Om du är släkt med någon högt uppsatt i partiet får du också hjälp.

Kvinnor som återvänt eller funderar på möjligheten att återvända känner att de måste backa många steg och hur de fått eller riskerar att få en begränsad frihet.

Skolsystemet i Kurdistan är mer auktoritärt än det svenska systemet vilket skapar problem för barn från Sverige att anpassa sig.

Många göteborgare talar också om välfärdssystemets brister och hur man inte har något skydd i arbetslivet som det största hindret. Det finns inte heller något socialt eller ekonomiskt skyddsnet, ingen trygghet. En av respondenterna beskrev det på följande sätt:

- Ja, och det är den tryggheten som jag har idag, det kanske är så att jag kan ha ett bra liv i flera år (i Kurdistan) men man tänker i längden är det inte så, när man blir pensionerad, eller man blir så och så men det finns inte den här grundtryggheten där, eller det finns inte trygghet på något sätt, det är det som är avgörande för flera.

Trots detta har många en stark längtan att en gång åka tillbaka och att man känner en vilja att vara med och bygga upp sitt forna hemland och också dela med sig av det man lärt sig under sina år i Sverige. Det kan vara yrkeskunna men också sociala koder och kunskaper om ett hur ett demokratiskt samhälle fungerar.

Synen på dem som återvänder

Den mycket ansträngda situationen med det stora antalet flyktingar och hot om krig med IS gör att det inte finns resurser att satsa på dem som vill återvända från diasporan. Vid flera av våra möten fick vi svaret att människor som vill komma tillbaka får klara sig själva.

Ali Karim är chef för Kehir Institutet, ett institut för mänskliga rättigheter i Kurdistan. Ali menar att det som civilsamhället skulle kunna hjälpa till med kan vara att skapa en speciell organisation med en databas med namn, utbildning som en hjälp för företag eller organisationer som söker arbetskraft. Civilsamhället skulle också kunna bistå med rådgivning till dem som har juridiska problem. Ali Karim föreslår också att skicka listor till företag i Kurdistan med information om svenskkurder som söker jobb i Kurdistan.

De myndighetspersoner och företrädare för näringsliv vi mötte talade mycket om att det finns ett stort behov av högtbildade personer från diasporan. Det finns också fantastiska möjligheter att få spännande och utmanande "pionjärjobb". Däremot har man sett att många har återvänt från ett liv i exil där man inte lyckats så bra, men man tror ändå att bara för att man kommer utifrån så kan man få vilket jobb som helst. Många kommer tillbaka utan utbildning och tror att de ska få avancerade jobb, vilket skapat sociala problem för Kurdistan.

Det finns ett stort antal universitetsutbildade unga kurder som har svårigheter att få jobb vilket skapar en konkurrenssituation när det kommer akademiker tillbaka. Flera av de

cirkulära migranter vi intervjuade i Kurdistan vittnade också om att det finns spänningar och misstänksamhet gentemot dem som levit i exil under de svåra tiderna.

Möjlighet till anställning Kurdistan

Behovet i Kurdistan är stort av utbildade personer som kan gå in som rådgivare i den offentliga sektorn eller axla höga positioner inom företagsvärlden.

Skolan är i behov av kompetens från svenska skolsystemet. Många ser att det finns mycket att lära av Sverige i hur man ser på uppfostran och utbildning av barn. En av respondenterna berättade att hon för första gången fick höra att hon skulle kunna klara något var när hon som 20-åring kom in i det svenska utbildningssystemet i Göteborg.

Sjukvården behöver välutbildad personal och det är främst brist på sjuksköterskor.

Byggsektorn sköts till stor del av utländska företag och det råder brist på kunniga hantverkare. Det är dock låga löner vilket gör dem mindre attraktiva även för diasporapersoner från väst. Det man kan konkurrera med är kvalitet och högt kunnande.

Det finns några exempel på företag i Kurdistan med mycket stora ambitioner och stora industriutvecklingsprojekt samt infrastrukturprojekt.

Många möjligheter finns också i servicesektorn och inom turism.

Under resan möter vi ett företag som arbetar med en hemsida som publicerar lediga jobb och det är flera organisationer som erbjuder tjänsten för att förmedla anställningar, med en websida med lediga jobb. Det finns ingen offentlig arbetsförmedling.

Hewa Kardoi, en välkänd kurdisk profil från Göteborg. Jobbade med trafiksäkerhet i Sverige, och försöker nu föra över den erfarenheten till Kurdistan – en tuff utmaning!

Utvecklingsbranscher för företagsamhet i irakiska Kurdistan

För att lyckas som företagare behöver man hitta en lokal partner med kunskap om den lokala marknaden och kontakter på rätt ställe. I många av våra intervjuer har det framkommit att ingenting fungerar om man inte har rätt kontakter och att man måste förhålla sig till den korruption som råder i landet. Det finns dock stora möjligheter och behoven är stora.

Transport, infrastruktur och bygg

Behovet av att utveckla infrastrukturen är påtaglig. Man bygger också vägar genom Kurdistan. En motorväg från Iran till Turkiet är under konstruktion. Här finns kontrakt att få för företag från hela världen. Det är också på gång att bygga ut en järnväg.

Inom byggsektorn är många utländska företag engagerade och generellt finns ett stort behov av alla typer av hantverkare och byggföretag. Idag har Turkiet mycket stor andel av marknaden ihop med Indien, Pakistan, Iran. Här finns plats för och längtan efter svensk kvalitet.

Miljö- och energisektorn/Återvinning

I ett land med mycket olja är drivkraften för att utveckla förnybar energi inte så stark men landet har behov av att tänka på miljön och här finns en framtida marknad. Enormt mycket produktion av flaskvatten skapar berg av plastflaskor. Flera av våra informanter har nämnt återvinning av förpackningsmaterial som en kommande bransch.

Bevattning och vatten

Det torra klimatet kräver utveckling av bevattningsanläggningar och åtkomst till vatten. Här finns stora behov av investeringar.

Hälso- och sjukvårdssektorn

Hälsosektorn är i stora delar privat och det finns behov av en utbyggnad av företag inom vården. Ett exempel är Awamedica, ett stort läkemedelsföretag som startats av professor Bahram Resul som tidigare arbetade på ett läkemedelsföretag i Uppsala i 33 år.

Utbildningssektorn

Inom utbildningssektorn finns det behov av skolor för återvändande svenskkurdiska barn. Skolor som ger möjlighet att studera svenska och som har influenser av svensk pedagogik harmoniserat med det kurdiska skolsystemet, har framgångspotential.

Industriutveckling

Kurdistan är ett land med delvis outnyttjade naturtillgångar. Farouk group är ett jätteföretag som sysslar med industriutveckling. Många av deras anställda kommer från Europa varav flera från Sverige. De talar om stora behov av att skapa en fungerande inhemsk råvaruindustri t.ex. aluminium och stål för att minska importbehovet.

Service- och turism

Det finns stor potential för en växande turism i Kurdistan med dess oerhört vackra bergsområden. Ett exempel är hur svenskkurden Hazem Kurda byggt ett område för fritidshus och ett tivoli i Rawanduz i nordöstra Kurdistan

Bilaga:

Förutsättningar för återvändande och återintegration i Kosovo

Den politiska och säkerhetsmässiga situationen

Kosovo är Europas yngsta land och ett av de minsta, både till yta och befolkning. Det är inte större än Skåne men har halvannan gång så många invånare, mellan 1,8 och drygt två miljoner.

Efter kriget 1998-1999 låg stora delar i ruiner och utgjorde minerad mark. För den som därefter besökt Kosovo regelbundet är försöken att återuppbygga landet påtagliga och mycket har hänt. Idag liknar exempelvis flygplatsen i huvudstaden Pristina vilken modern anläggning som helst – för bara några år sedan var här en stor leråker. I huvudstaden Pristina växer nya hus upp för varje år.

Men fortfarande är utmaningarna mycket stora. Kosovo ligger i ett av Europas fattigaste områden enligt Världsbanken. Idag är det arbetslöshet och fattigdom som tvingar många att lämna landet, i hopp om en bättre framtid. Samtidigt som landet har den högsta befolkningstillväxten i Europa, sägs det att inte sedan kriget har så många lämnat Kosovo. Särskilt oroande är att det är så många unga, med bra utbildning, som flyttar.

Kosovos kvinnliga president har som sig bör två kvinnor som närmaste rådgivare.

Under kriget med dess våldsamma etniska motsättningar flydde ungefär hälften av invånarna från Kosovo, cirka 800 000 personer. Landets befolkning består av cirka 92 procent kosovoalbaner, medan drygt fem procent är serber och övriga hör till olika minoritetsgrupper.

Säkerhetsrådet var under många år konstant spänt, särskilt i norr när flyktingar återvände till Mitrovica, staden som delas av floden Ibar med serber på ena sidan och kosovoalbaner på den andra.

Vid krigsslutet installerades Kfor, en Natoled internationell fredsbevarande styrka på mandat av FN och en provisorisk styrelse, United Nations Missions in Kosovo (Unmik) upprättades under övergången till civilt styre.

Politik

De första allmänna parlamentsvalen hölls 2001. Därefter har parlamentsval genomförts 2004, 2007, 2011 och nu senast 2014.

Frågan om självständighet har hela tiden varit känslig och många serber har aktivt bojkottat valen. Bland de största motståndarna till ett självständigt Kosovo hör den serbisk-ortodoxa kyrkan som ser det som Serbiens heliga land och vagg. När parlamentet utropade Kosovo som självständigt från Serbien 2008, väckte det protester både i Serbien och bland den serbiska inhemska minoriteten.

2011 kom förhandlingar igång mellan Serbien och Kosovo med EU:s hjälp för att nå en kompromiss mellan länderna. 2013 slöts en överenskommelse om normaliserade relationer. Även om Serbien ännu inte formellt erkänt Kosovo som en självständig stat, har överenskommelsen bidragit till en säkerhetsmässigt mindre spänd situation. Idag har cirka 110 av FN:s 193 stater erkänt Kosovo som står på listan som ett potentiellt kandidatland till EU.

Kosovos författning bygger på den så kallade Ahtisaari-planen som den finländske medlaren Matti Ahtisaari utformade innan Kosovo utropade sin självständighet. Enligt författningen ska parlamentet bestå av 120 ledamöter, varav 20 platser är reserverade för minoriteter: tio för serber, fyra för romer/ashkali/egyptier, två för turkar, tre för bosniaker, en för gorani. En fjärdedel av mandaten ska tillfalla kvinnor.

Valdeltagandet har överlag varit lågt. I det senaste parlamentsvalet, 2014, deltog cirka 42 procent. Regeringsbildandet blev en utdragen process. Först ett halvår senare fick Kosovo sin nya regering. Segrare i valet blev Kosovos demokratiska parti, (PDK), men tre oppositionspartier gick samman i en koalition stödd av Rörelsen för självbestämmande Vetëvendosje. En långdragen regeringskris inleddes och slutligen blev Isa Mustafa från Kosovos demokratiska förbund (LDK) utsedd till premiärminister, med PDK-ledaren Hashim Thaçi som ställföreträdare och utrikesminister. Thaçi fick dessutom löftet att få efterträda den nuvarande presidenten Atifete Jahjaga 2016.

Många av politikerna har sina rötter i gerillarörelsen UCK. Flera ledare har anklagats för allvarliga brott under kriget. Bland annat har Europarådet pekat ut Hashim Thaçi som ledare för en maffiagrupp som ska ha smugglat vapen, droger och mänskliga organ i samband med

kriget – något som han avfärdat. En annan tidigare premiärminister, Ramush Haradinaj, frikändes i slutet av 2012 av krigsförbrytartribunalen i Haag för påstådda krigsförbrytelser. Efter starka påtryckningar från EU beslutade Kosovoparlamentet i april 2014 att inrätta en specialdomstol, som ska undersöka eventuella krigsbrott begångna av UCK.

Misstron mot de etablerade politikerna är utbredd bland befolkningen, vilket bland annat visar sig i det låga valdeltagandet.

Sverige-Kosovo

I Sverige lever minst 40 000 personer med kosovarisk bakgrund. Det verkliga antalet är betydligt högre, men syns inte i officiell statistik då de som kommit till Sverige före kriget registrerades som jugoslaviska medborgare.

Sverige var tidigt ute och erkände Kosovo som självständig stat i mars 2008 och har ett stort engagemang i landet genom ett reformsamarbete via EU. Det är framförallt inriktat på att bidra till ett närmande till EU genom stöd inom de tre följande områdena: 1. Ökad ekonomisk integrering med EU och marknadsekonomisk utveckling, 2. Stärkt demokrati, ökad respekt för mänskliga rättigheter och mer utvecklad rättsstat, 3. Förbättrad miljö och begränsad klimatpåverkan och stärkt motståndskraft mot miljöpåverkan och klimatförändringar.

Några svenska företag ska enligt uppgift finnas i Kosovo, bland annat Husqvarna, Gambro, Ericsson och Oriflame.

Säkerhet

Etniska motsättningar ligger latenta och blossade upp så sent som i januari 2015 då minst 80 personer kom till skada under sammandrabbningar mellan demonstranter och poliser i Kosovos huvudstad Pristina efter ett kontroversiellt uttalande från en ledande politiker. Annars har läget varit förhållandevis lugnt de senaste åren vad gäller de tidigare så känsliga etniska motsättningarna. Fortsatt särskilt utsatta, också för diskriminering, är emellertid etniska minoritetsgrupper såsom romer.

Den organiserade brottsligheten uppges vara mycket hög vilket bland annat får allvarliga konsekvenser och en utbredd svart ekonomi.

Demokrati och yttrandefrihet

Kosovo hamnar ungefär i mitten på skalan för demokrati och yttrandefrihet bland de 180 länder som ingår i World Press Freedom Index 2015. Inga dödsfall bland journalister rapporterades under förra året. Sedan självständigheten 2008 har dock situationen försämrats –Kosovo har sjunkit från plats 58 till 87 i den senaste mätningen.

Korruption

Kosovo är ökänt för den utbredda korruptionen, vilket nämns som ett av de största hindren för utveckling av såväl intervjupersoner i diasporan som i Kosovo. Det är bland den tredjedel mest korrumpade länder i världen, på plats 110 av 175, enligt Transparency Index 2014.

Flygplatsen i Pristina. För några år sedan en leråker, nu fullt modern. Men fortfarande finns KFOR-trupperna kvar för att garantera säkerheten för alla grupper.

I självständighetsförklaringen förband sig Kosovo att ta emot internationell övervakning och en internationell styrgrupp inrättades, (ISG), samtidigt som EU bidrog med en så kallad polis-tull- och rättsmission, Eulex, för att övervaka och stödja övergången till civilt styre.

Idag har den internationella övervakningen via ISG och Unmik upphört, men fortfarande finns Eulex och en Kfor-styrka kvar i landet. Nu anklagas Eulex själv för korruption där Eulexanställda ska ha sett mellan fingrarna på organiserad brottslighet, tagit mutor för att lägga ner åtal och hotat journalister som rapporterat om misstankarna.

En av intervjupersonerna beskriver det som att alla internationella organisationer som verkat i Kosovo efter kriget ytterligare förvärrat situationen genom att inympa korruptionen i alla landets delar.

Jämställdhet

Sedan 2011 har Kosovo den första kvinnliga presidenten på Balkan, Atifete Jahjaga. Hon har särskilt uppmärksammat kvinnors situation och vikten av lyfta fram goda förebilder för att stärka kvinnors självbild och möjligheter till oberoende och självständighet.

Det juridiska ramverket och lagstiftningen bedöms som god vad gäller jämställdhet, men mycket återstår att genomföra i praktiken. Enligt exempelvis lagen om jämställdhet ska minst 40 procent av alla beslutsfattande poster på alla nivåer innehas av kvinnor. Detta ska dock även inkorporeras i lagarna för allmänna och lokala val.

Situationen för kvinnor är i allmänhet sämre på landsbygden även om de enligt lagen ska ha samma status som män. Generellt är det betydligt färre kvinnor än män som antas kunna försörja sig genom en inkomst än män och arbetslösheten är högre bland kvinnor.

Flera nationella strategier har tagits fram för att stärka kvinnans roll. Fokus ligger bland annat på kvinnor inom etniska minoriteter som är särskilt utsatta för diskriminering, liksom HBTQ-personer. Strategierna handlar också om kapacitetsbyggande och att stärka kvinnors äganderätt, möjligheter till utbildning, försörjning och självständighet.

Satsningar görs på mikroföretag som drivs av kvinnor bland annat inom jordbruk och hantverk, samtidigt som flera av landets ledande kvinnliga företagare varit med och bildat en handelskammare för kvinnor och business.

En fråga som länge varit något av ett tabu i hela landet är de omfattande sexuella övergreppen mot kvinnor som användes som vapen under kriget. Nu har kvinnor som utsattes fått rätt till vård och rehabilitering, skadestånd och upprättelse, liksom stöd för att kunna försörja sig själva. Lagstiftningen lever upp till en hög standard, men praktik och implementering är inte lika bra.

Den ekonomiska situationen

Kosovo är ett av Europas fattigaste områden, och enligt uppgifter från Världsbanken lever en tredjedel av befolkningen under fattigdomsstrecket. Samtidigt är landet ett av få länder i Europa som haft en positiv tillväxt varje år under 2008-2012, med ett genomsnitt på 4,5 procent.

En bidragande orsak till dessa relativt positiva siffror, är de omfattande remitteringar som sker från den stora diasporan i andra länder. Det är svårt att mäta exakt hur stora remitteringarna är, men olika uppskattningar visar att de står för minst en tredjedel av bruttonationalprodukten, sannolikt ännu mer.

Tidigare hade Kosovo en ekonomi som baserades på gruvdrift och jordbruk. I den stora Trepça-gruvan vid Mitrovica finns några av Europas största fyndigheter av bly, zink och nickel. Före kriget arbetade här långt mer än 30 000 personer – idag är den stängd. Staten äger gruvan och i väntan på beslut om fortsatt drift ger den sysselsättning till enbart några hundra.

Kosovo är mycket rikt på kol vilket är den största energikällan. Förutsättningarna kan vara goda för fler arbetstillfällen i samband med en framtida övergång till förnyelsebar energi. Här finns exempelvis mycket god tillgång till oexploaterad vattenkraft.

Likaså är förutsättningarna för jordbruk mycket goda, men teknik och metoder är primitiva med låg avkastning. Landsbygdsbefolkningen är förhållandevis stor, men lågutbildad. Det pågår en intensiv urbanisering i Kosovo, liksom på många håll i världen. Landsbygden överges, byarna töms på människor och städerna är överbefolkade.

Den inhemska industrin är svag och exporten blygsam med ett stort underskott i handelsbalansen.

Andel av BNP, Världsbanken 2013:

- Jordbruk 15 procent
- Industri 29,1
- Servicesektor 55,8

Utveckling och bistånd

En rad icke-statliga organisationer (NGO´s) arbetar med olika projekt, finansierade av olika biståndsmedel, för att stödja personer som återvänder och personer som vill starta eget. En av dessa är KS-Kosova som haft ett långvarigt samarbete med norska motsvarigheten till Sveriges kommuner och landsting, KS Norway, www.ks.no. Som framgångsrika exempel lyfter de bland annat fram satsningar på stöd till småföretagare, genom starta-eget-kurser, vägledning i företagande och mikrolån, bland annat på landsbygden och särskilt till kvinnor både vad gäller jordbruk och hantverk, men också satsningar på e-samhället för att minska digitala klyftor, till exempel via utbildning och utveckling inom offentlig sektor och utbildningsväsendet.

Diaspora

Kosovo, som i hög grad är beroende av internationellt bistånd, hoppas kunna öka den inhemska produktionen och därmed skapa fler arbetstillfällen genom att locka fler investeringar till landet. En nationell strategi för diasporan har utarbetats.

Den stora diasporan – mellan en halv miljon och en miljon kosovoalbaner beräknas leva i andra länder – bidrar redan i stor utsträckning till sina familjer, släktingar och vänner i det gamla hemlandet genom de stora remitteringar som sker mellan privatpersoner idag. Det finns en önskan hos staten om att styra över remitteringarna, som idag i huvudsak går till privat konsumtion, till investeringar som kan leda till fler arbetstillfällen och ökad tillväxt.

Staten i Kosovo har därför utarbetat en nationell strategi för att ta tillvara på investeringsvilja, engagemang och lust att bidra till hemlandet hos diasporan. Ett särskilt diasporaministerium har inrättats och en mängd olika satsningar har initierats. En global kampanj har dragits igång för att få kontakt med diasporan och försöka få dess medlemmar att enas kring investeringar som kan bidra till ökad produktion och fler arbetstillfällen i Kosovo. Nätverk för både kultur och för business startas runt om i många länder, dels för att stärka banden, dels för att främja företagande som kan skapa tillväxt i Kosovo. Ekonomiska frizoner har införts liksom flera insatser och stöd till personer som vill investera och/eller återvända för att starta företag i det gamla hemlandet, bland annat i form av skattebefrielse.

I intervjuer både bland personer i diasporan och under studieresan i Kosovo framgår tydligt ett stort behov av krafttag för att få till stånd en mer positiv utveckling för återuppbyggnad och framtid i landet.

Många säger sig vara villiga att bidra både med kapital och engagemang, men det finns också en mycket stor misstänksamhet mot den utbredda korruptionen bland myndigheter och verksamheter i Kosovo.

Välfärdssystem, offentlig sektor och sociala förhållanden

Behovet av reformer och utveckling av välfärdssystemet är stort.

Sedan kriget har privatiseringar skett inom flera delar av den offentliga sektorn vilket bland annat lett till kvalitetsförsämring i en del verksamheter och ökade klyftor i samhället.

Framförallt har brister inom hälso- och sjukvården uppmärksammats inom massmedia genom ett par uppmärksammade fall bland annat inom förlossningsvården.

Intervjupersoner i diasporan pekar på dessa brister inom välfärdssystemet som ett hinder för att återvända till Kosovo. Nästan alla vi intervjuade i Sverige nämnde detta. Förutom hälso- och sjukvården, har barnomsorgen bristande kvalitet, liksom undervisningen i skolan. Framförallt betonar intervjupersonerna vikten av ett mer modernt och professionellt förhållningssätt och bemötande, kompetens som skulle kunna utvecklas genom utbyte av erfarenheter och kunskaper mellan Sverige och Kosovo.

Situationen för äldre är extra svår då pensionerna är mycket låga och tillgången till omsorg och boende är ytterst begränsad.

Likaså har många ungdomar tuffa villkor. Arbetslösheten är särskilt hög bland unga som tvingas leva på mycket låga socialbidrag och bidrag från släktingar i utlandet, många är välutbildade, men ser inga möjligheter till att skapa sig ett gott liv i hemlandet.

Behoven är stora av utveckling av välfärdssystemen. Även om delar av den offentliga sektorn privatiseras, omfattas inte investeringar i tjänstesektorn av samma förmåner som erbjuds den som vill investera och starta eget inom tillverkningsindustri.

Resultat av intervjustudie om Kosovo

Det råder ingen samsyn när det gäller möjligheterna att återvända till ursprungslandet bland intervjupersonerna i Sverige, tvärtom. Deras tankar om framtiden och landets utveckling skiljer sig också kraftigt åt, beroende på de egna personliga upplevelserna. Att behoven är mycket stora är emellertid något som alla är överens om.

Några är mycket pessimistiska och har ytterst svårt att se att det finns några förutsättningar inom den närmaste framtiden för en mer positiv utveckling. De pekar främst ut den utbredda korruptionen som det största hindret. På grund av korruption har de inte kunnat utveckla sina företag som önskat, eftersom de gått miste om kontrakt eller inte kunnat komma in på marknaden då de inte känt rätt personer. Många, både i Sverige och i Kosovo, menar att en riktig förändring kan komma först när det sker ett generationsskifte bland makthavare och beslutsfattare – hoppet står till den yngre, mer välutbildade och mer moderna generationen som ännu inte fastnat i en kultur av osunda lojalitetsband och korruption.

Andra är betydligt mer optimistiska och ser ljus på möjligheterna. Några har mycket positiva personliga erfarenheter. Även om de av olika anledningar har valt att återvända till Sverige efter en tid i Kosovo, uppger de att de gärna kan tänka sig flytta tillbaka igen med vissa reservationer. Den låga inkomsten var anledningen till att de inte stannade. Det ena fallet gäller en kvinna som blev gravid och behövde tjäna mer för att få en bra föräldraförsäkring, vilket gjorde att hon valde att återvända till sitt gamla jobb. I ett annat fall var det en nyutexaminerad student som valde att arbeta på ett IT-företag i Kosovo för att skaffa sig yrkeserfarenhet och samtidigt stärka sina band till ursprungslandet. Denna erfarenhet gjorde att han fick ett attraktivt och välbetalt arbete i Sverige – hans chef såg hans erfarenheter från Kosovo som en tillgång och tecken på nyfikenhet och framåtanda.

Även om det finns en stor spridning i synen på framtida möjligheter, uttrycker samtliga intervjupersoner i diasporan en stark önskan om att kunna bidra till Kosovos utveckling.

Gemensamt för dem är också hur de betonar värdet med det kulturella och sociala livet i ursprungslandet – i Kosovo umgås man med varandra och har tid för varandra. Den fängslade naturen med höga berg och vidsträckt landsbygd är också något som lyfts fram.

Intervjupersonerna har rest till Kosovo för att bland annat arbeta inom apotek, IT, utbildningssektorn, digital produktion och säkerhetsstyrkor.

Några har haft planer på att starta eget företag. Nästan alla som sökt anställning inom sina professioner. Utbildning och erfarenhet från Sverige har ansetts om en viktig tillgång.

Synen på de som återvänder

Samtliga intervjupersoner, både i Sverige och i Kosovo, betonar att synen på diasporan och de som återvänder är i allmänhet positiv, inte minst tack vare att så många fått stöd och hjälp av släktingar och vänner i utlandet. En av de cirkulära migranterna som återvänt till Sverige berättar dock om hur obekvämt hon kände sig på grund av de stora skillnaderna i inkomsterna mellan utländsk och inhemsk arbetskraft – hon fick ständigt svara på frågor om hur mycket hon tjänade och varför hon hade så mycket högre lön samt om hennes privatekonomi, både på arbetsplatsen och i privatlivet.

Från staten är inställningen till de som återvänder och/eller vill investera i Kosovo mycket positiv – landet behöver sin diaspora för kunna utvecklas. Därför görs många satsningar och kampanjer för att knyta närmare band med diasporan. Allt från övergripande strategier, till en inbjudande informationsdesk på flygplatsen där man med ett välkomnande bemötande uppmanar landsmän i utlandet att registrera sig för att kunna samla intresse och engagemang bland diasporan.

Staten har också ett utbyggt program för att stödja de kosovoalbaner som måste återvända efter att ha fått avslag på sina ansökningar om uppehållstillstånd i andra länder. Det genomförs i samarbete med International Organisation for Migration (IOM) och består bland annat av stöd till bostad och starta-eget kurser samt modersmålsundervisning till barn.

Möjlighet till anställning Kosovo

Möjligheterna att få anställning är, enligt intervjupersonerna både i Sverige och Kosovo, störst inom den privata sektorn och här kan du även få en högre lön. När det gäller anställningstrygghet och övriga arbetsrättsliga frågor är osäkerheten dock betydligt större inom den privata sektorn – här har den anställda ytterst lite trygghet, särskilt jämfört med förhållanden i Sverige.

För att få jobb inom offentlig verksamhet krävs att du har kontakter och band, att du känner rätt person.

Utvecklingsbranscher för företagsamhet i Kosovo

Möjligheter

- Den nationella diasporastrategin med stöd och förmåner för investerare och för personer som vill återvända och starta företag

- Möjligheter att samarbeta och få stöd från lokala krafter bland annat genom samarbete med non-governmental organisations med erfarenheter av långsiktigt och hållbart arbete
- Stöd till småföretagare – mikroföretag, särskilt för kvinnor, inom hantverk och jordbruk
- Tillgång till nätverk för business för stöd och utbyte av erfarenheter, kunskap och kompetens
- God tillgång på ung, välutbildad arbetskraft
- Det finns bland de unga ofta goda kunskaper i engelska

Hinder

- Korruption
- Hög arbetslöshet
- Låga löner
- Bristande arbetsrättsliga förhållanden
- Luftföroreningar av trafik och kolmonoxid från koluppvärmning
- Brister i bemötande och förhållningssätt
- Brister i välfärdssystem, exempelvis inom skola, hälso- och sjukvård samt äldreomsorg och barnomsorg

Utvecklingsbranscher

- IT
- Telemarketing och callcenter
- Jordbruk
- Hantverk
- Mekaniska verkstäder/tillverkningsverkstäder
- Övergång till förnyelsebar energi
- Natur-, äventyrs- och kulturturism
- Trepdragruvan när beslut fattas om den framtida utvecklingen
- Utveckling av välfärdstjänster inom exempelvis äldreomsorg, hälso- och sjukvård, skola
- Byggsektorn
- Barnomsorg och annan offentlig verksamhet

Förslag på insatser

- Erbjud en mötesplats för diasporan med träffar och dialog kring information, utbyte av kunskap och erfarenhet, samling kring och planering av ev gemensamma investeringar eller andra samarbetsprojekt (exempelvis kring äldreomsorg) i kontakt med andra relevanta aktörer
- Sammanställa och förmedla berättelser, kunskaper, erfarenheter och forskning om cirkulär migration genom exempelvis en webbplats och nyhetsbrev
- Genomföra rekognosceringsresor med potentiella cirkulära migranter i samarbete med diasporaministeriet, nätverk för business och för kultur, samt NGOs och andra relevanta aktörer
- Organisera kunskaps- och erfarenhetsutbyte på plats i Kosovo och i Sverige, genom auskultation eller skuggning.

Bilaga:

Förutsättningar för återvändande och återetablering i Somalia

Den politiska situationen i Somalia

Somalia är ett land som drabbats hårt av konflikter under de senaste decennierna. Utvecklingen av landet är nu mer positiv än på länge även om det kvarstår problem med säkerhet i flera områden. Landet är en republik och år 2012 utsågs en ny president, Hassan Sheikh Mohamud, en ny regering och ett nytt parlament bildades av en grupp äldste. Stort hopp finns till denna regering både inom landet, i det internationella samfundet och i diasporan. Det har dock varit problem med interna strider vilket till exempel ledde till att den tidigare premiärministern ersattes med Omar Abdirashid Ali Sharmarke hösten 2014.

Vissa delar av landet kontrolleras av den islamistiska gruppen al-Shabaab och det förekommer attentat både inom och utanför landets gränser. 2014 inledde Afrikanska Unionens styrkor en offensiv mot al-Shabaab och man säkrade stora områden. Samtidigt fortsätter våldet och gruppen är ännu inte besegrad.

Trots detta finns ett förtroende för en positiv utveckling i landet. Det förbättrade läget har möjliggjort ett större engagemang av det internationella samfundet där FN, EU och Världsbanken har ökat sin närvaro och sitt arbete för landets uppbyggnad. Den ekonomiska utvecklingen har tagit fart, nya företag etableras och återvändandet av somalisk diaspora till landet har ökat.

Somalisk-svenska vänskapsföreningen trygghetsvandrar i Bergsjön. En av personerna på bilden har startat egen firma i Mogadishu.

Utvecklingen de närmaste åren kommer att präglas av att man måste ta hänsyn till att det finns parallella system för politik och ekonomi i landet. Det handlar om det traditionella styret som utgår från klansystemet som verkar vid sidan av en framväxande modern stat. Vid vårt besök på handelsministeriet i Hargeisa lyftes detta som en av de största utmaningarna för framtiden, att hitta lösningar på hur de olika synsätten ska mötas och att hitta fram till ett mognare ekonomiskt system.

Tre delar: Somaliland, Puntland och centrala/södra Somalia

Situationen skiljer sig mycket åt i Somalias olika delar.

De nordvästra delarna av Somalia utropade sig som ett självständigt land, Somaliland, år 1991. Med hänsyn till det motstånd till att ändra Somalias gränser, som finns i Afrika och i Mellanöstern, har Somaliland inte blivit internationellt erkänt. Det har höjts röster i Sverige om att vi borde ta steget till ett erkännande men det är inte aktuellt för tillfället. I praktiken har Somaliland regelbundna halvofficiella kontakter med en rad länder, bland dem Sverige. Somaliland har också en representant i Sverige, en göteborgska som heter Rohda Elmi. Hennes uppdrag består i att föra Somalilands talan i olika sammanhang kopplade till samverkan mellan Somaliland och Sverige.

Somaliland och den nationella somaliska regeringen har en relativt kylig relation eftersom den senare motsätter sig en delning av Somalia. Även al-Shabaab är emot en delning av landet. Dock är frågan om delning central för Somaliland eftersom en självständighet bland annat skulle innebära en möjlighet till ett mer omfattande internationellt stöd. Trots motsättningar finns det en pågående dialog mellan regeringarna i Hargeisa och Mogadishu och man har enats om att man behöver samverka runt viktiga frågor som bland annat terrorismbekämpning, arbete mot piratverksamhet och dumpning av giftigt avfall.

År 1998 utropade även fem regioner i nordöst en självstyrande region inom Somalia under namnet Puntland.

Det finns en olöst gränskonflikt mellan Somaliland och Puntland.

I södra Somalia är säkerhetsläget skiftande men generellt svårare än i norr. Under vissa perioder har det varit lugnt i huvudstaden Mogadishu men flera attentat har genomförts under hösten och vintern 2014-2015. Mogadishu är dock landets ekonomiska och politiska centrum.

Det demokratiska systemet växer fram

Ett förslag till ny författning godkändes av en konstituerande församling den 1 augusti 2012. Förslaget omfattar en lista över medborgerliga rättigheter som ger alla somalier rätt till en grundläggande utbildning och förbjuder kvinnlig könsstympning. Enligt förslaget ska islam vara statsreligion och islamisk lag, sharia, utgöra grund för all lagstiftning. Författningen slår vidare fast att Somalia ska vara en federal statsbildning men Mogadishus status och gränser mellan olika regioner ska avgöras i framtiden. Territoriella tvister ska avgöras med fredliga medel och en sannings- och försoningskommission ska inrättas.

Enligt de ursprungliga planerna skulle författningsförslaget ha godkänts i en folkomröstning men denna plan förkastades eftersom inga val skulle kunna genomföras i de områden av landet som kontrolleras av al-Shabaab.

Nu planeras att Somalia ska anta en ny grundlag och genomföra allmänna val för federationen år 2016. Det blir de första sedan 1960-talet.

Somaliland

Efter att man utropat sig som självständig stat 1991 har ett demokratiskt system införts i Somaliland. Här hölls allmänna val år 2010. Nästa val i Somaliland planeras att genomföras år 2015.

Idag finns ett parlament med två kammare: ett folkvalt representanthus med 82 ledamöter samt ett äldsteråd, **guurti**, som ansvarar för lagar om religion, traditioner och säkerhet. Ledamöterna i guurti utses av klanerna. Val ska enligt författningen genomföras vart sjätte år, men så har inte skett. Det har därför i perioder varit politiska spänningar inom Somaliland men det senaste presidentvalet år 2010 som innebar ett maktskifte genomfördes under lugna förhållanden.

Bara tre partier får enligt författningen ställa upp i president- och parlamentsvalen. Det råder inga större ideologiska skillnader mellan partierna, utan det handlar mest om att olika klaner stöder olika partier. I praktiken innebär det att de folkliga val som genomförs i hög grad mer är ett val på en klan snarare än ett parti. Somaliland beräknas ha cirka 3,5 miljoner invånare. Majoriteten av dem tillhör klanen isaaq och dess underklaner.

Puntland

Puntland, Somalilands granne i öster utropade sig år 1998 som en självständig delrepublik men deklarerade samtidigt viljan att fortsatt vara del av ett federalt Somalia. Trots detta har det funnits spänningar mellan Puntlands regionala regering och centralregeringen. Vid presidentvalet i januari 2014 genomfördes ett maktskifte då Abdiweli Mohamed Ali Gas besegrar Abdirahman Muhammed Mahmud "Farole". Abdiweli är ekonom och utbildad i USA och var Somalias premiärminister 2011-2012. Han valdes på en femårsperiod och har lovat att arbeta för att förbättra säkerheten och motverka korrupktion i Puntland. Flertalet av de utsedda ministrarna är personer från diasporan. Vi träffade både presidenten och den minister som tillsatts för att arbeta med demokratiseringen av Puntland, Zahra Said Nur. Hon har också ansvar för frågor som rör konstitutionen och federationen. Nästa val i Puntland planeras till år 2019 och arbetet med att förbereda registrering inför detta är redan påbörjat.

Yttrandefrihet och pressfrihet

Somalia har som land ett mycket stort arbete framför sig för att komma tillrätta med de grundläggande mänskliga rättigheterna såsom yttrande- och pressfrihet.

I rapporten, World Press Freedom Index 2014, utgiven av organisationen rapporterar utan gränser, beskrivs hur det hopp som väcktes med den nya regeringen från 2012 inte infriades. De menar att journalister som försöker bidra med objektiv nyhetsrapportering blir utsatta både av terroristgrupper men också av regeringens säkerhetstjänst. Flera allvarliga händelser mot journalister har skett efter att exempelvis rapporter om ökat våld har publicerats eller radiosänts.

Vi träffar journalisten Adam Dirre som startat en tidning och bland annat har skrivit artiklar om hur återvändande diasporapersoner ljugit om sin bakgrund och kompetens för att få fina positioner. Då han efter detta fått problem och tvingats lägga ner sin tidning arbetar han nu

Puntlands president Abdiweli Mohamed Ali Gas var fritidsklädd vid vårt besök. Från vänster Anders Lygdman, Sahlgrenska Care, Tomas Magnusson, presidenten, demokratiministern Zahra Nur, Elizabeth George och Gumbe Mohamed, från Diakonias lokalkontor i Garowe.

som affärsman. Adam säger att Somaliland inte är redo för den kritiska journalistik han är utbildad för i Storbritannien.

Korruption

Ett annat allvarligt problem som håller utvecklingen tillbaka är en utbredd korruption. Enligt den årliga underökningen av Transparency Index ligger 2014 Somalia på 174:e och sista plats. Enligt undersökningen är Somalia alltså världens mest korrumperade land.

Jämställdhet

Kvinnor i Somalia har både en stark och en svag position beroende på hur man ser på situationen. De kvinnor vi möter både från näringslivet, i offentlig sektor eller inom sjukvården har stort inflytande, stora möjligheter och behandlas respektfullt och på ett jämställt sätt. Många av de cirkulära migranterna som fått höga positioner inom myndighetssfären är kvinnor.

Samtidigt diskrimineras kvinnor på olika sätt. Kvinnor har mycket litet inflytande i politiken och det finns bara en handfull kvinnliga ministrar på federal och regional nivå. Det är tyvärr också vanligt med kvinnomisshandel och 98 procent av alla flickor i landet könsstympas trots att det finns ett aktivt arbete emot det. Vi får veta i mötet med NAFIS, en närverksorganisation som arbetar mot könsstympning, att många av de kvinnor som levt i utlandet inte könsstympats och när de nu återkommer till Somalia bidrar detta till arbetet i en positiv riktning.

Kriget har gjort att många kvinnor lämnats ensamma som familjeförsörjare och därför är det mycket vanligt med kvinnor i arbetslivet. Det är en majoritet av kvinnor som driver företag i den informella sektorn.

Den ekonomiska situationen

Fattigdom och biståndsberoende

Somalia var redan innan statens sammanbrott 1991 ett fattigt land. När sedan en stor del av det somaliska samhället slogs sönder mellan 1992-2012 förbättrades inte situationen för människor. Stora flyktingströmmar, återkommande humanitära katastrofer, ofta klimatrelaterade, misslyckade fredsinitiativ och konflikter har präglat landet under lång tid. Under 2011 drabbades Somalia av ytterligare en svältkatastrof och man befarar att risken är stor att det kommer att hända igen den närmsta tiden. Det finns inga exakta siffror men över 40 % av befolkningen lever på mindre än en dollar om dagen. Det är stora skillnader i landet och i Somaliland och Puntland är läget bättre. Det visar sig inte minst genom att det i dessa delar finns internflyktingar från landets södra delar.

Den utsatta situationen och den utbredda fattigdomen gör att både landet i sin helhet och enskilda personer är beroende av bistånd och ekonomiska bidrag. Landet har på så sätt ett dubbelt bidragsberoende. Ett dubbelt beroende där det ena handlar om ett strukturellt biståndsarbete som är nödvändigt, men som också på ett sätt hämmar utvecklingen att skapa ett självständigt och fungerande land. Det andra beroendet finns i de enormt stora summor som remitteras från den somaliaska diasporan världen över. Enligt Världsbankens bedömningar är det upp till en halv miljard US dollar per år och cirka 40 procent av befolkningen är direkt beroende av remitteringar från utlandet. Det är nödvändigt men också i viss mån passiviserande. Från myndigheternas sida uppmanar man diasporan att styra om dessa remitteringar till att istället gå till investeringar. På handelsministeriet i Hargeisa upplever man en vändning då allt fler ser Somaliland som ett attraktivt område för investeringar.

Sverige har ett omfattande utvecklings-samarbetet med Somalia. I juni 2013 fattade den svenska regeringen beslut om en ny resultatstrategi för Somalia, vilken styr det svenska biståndet till Somalia 2013 - 2017. Samtidigt fördubblades också Sveriges bistånds nivå till landet och det kommer att uppgå till 300 miljoner kronor årligen fram till år 2017. Inriktningen för det svenska biståndet ska vara mänsklig säkerhet och försörjning, mänskliga rättigheter och demokrati, samt hälsa och jämställdhet. Sveriges bidrar också med humanitärt stöd till Somalia genom de humanitära FN-organisationerna på Afrikas horn.

Framtidstro och utveckling

Klanerna i Somalia erbjuder fortfarande ett grundläggande trygghetssystem i Somalia. I brist på ett fungerande samhällssystem blir familjen det viktiga skydds nätet också ur ett ekonomiskt perspektiv. I och med den ökade stabiliteten i Somalia stärks nu ändå den somaliska marknaden och handelsrelationerna med omvärlden och moderna strukturer håller på att växa fram. Stor del av ekonomin är informell och en av utmaningarna med att utveckla landets ekonomi samt att göra Somalia till ett attraktivt land för investeringar, är att reglera näringslivet och samtidigt att underlätta för nya företag att komma igång.

I dagsläget domineras Somalias ekonomi av nomadiserande boskapsskötsel och i andra hand jordbruk. Huvudstaden Mogadishu är fortfarande den somaliska ekonomins centrum och det är också i huvudstaden som en stor del nya företag startas och som nybyggnationer tar fart. Särskilt framgångsrik är telekom-branschen. 2010 kunde somalierna välja mellan nio olika leverantörer av mobiltelefoni och samtalstaxorna i landet tillhör de lägsta i Afrika

I de norra delarna av landet, Somaliland och Puntland, börjar det också växa fram en ny ekonomi med nya företag. Somaliland är idag dock ekonomiskt beroende av boskapsskötsel där 60 % av befolkningen har sin försörjning. Uppfödning av får, getter och kameler är stommen i Somalilands ekonomi och exporten av levande djur är landets viktigaste inkomstkällor. Omkring 20 procent livnär sig på jordbruk, mest i landets östra del och i nordväst när det regnar tillräckligt. Den återstående marknadsandelen som ligger öppen för investeringar är därför relativt liten och här anses diasporan vara en viktig aktör. Inte minst för att styra om ekonomin från de traditionella näringarna till andra branscher och på så sätt skapa arbetstillfällen.

Det finns få stora företag i Somaliland men de företag som förmedlar remitteringar från somaliländare som bor utomlands, med företaget Dahabshiil i spetsen, och telekomsektorn försörjer många. De små företagen, ofta inom detaljhandel, försörjer ofta många människor inom samma familj.

Regeringarna i Somaliland och Puntland får det mesta av sina inkomster från de avgifter och tullar som tas ut i hamnarna i Berbera och Bosaso. Det finns stort intresse för att bygga ut hamnen i Berbera, för att kunna hantera export och import till Etiopien, som saknar egna hamnar. Somaliland hoppas kunna ta marknadsandelar.

Turism ses som en potentiell inkomstkälla i Somaliland, men landets isolering gör det fortfarande svårt att locka några större mängder besökare. Fina stränder, städer med välbevarad kolonial bebyggelse, mångtusenåriga klippmålningar och nomadkultur skulle dock kunna attrahera turister.

Möte på ministeriet för handel och investeringar i Somaliland

Vi träffade direktören för planering och utveckling, Mohamed M. Awale, som berättar att landet är beroende av de stora transaktioner som remitteras från diasporan till Somaliland. Därför har man nu ett mål att bygga en ekonomi som står självständig utan remitteringarna trots att de är mycket viktiga för många människor.

Det finns dock stora utmaningar, säger han. 85 % av företagandet i landet är informellt och det blir en utmaning för dem som är tränade att driva företag i mer avancerade samhällssystem att möta företagskulturen i Somaliland. Han påpekar också andra problem som att hitta finansiering i landet och de höga energipriserna.

- Vi som regering vill göra företagsvärlden mer formell. Vi kommer t.ex. att införa ett system för företagsregistrering online för att förenkla för företagare att bli formellt registrerade. Idag är det bara 15 % som registrerar sig, säger Mohamed Awale.

En stor anledning att göra stora förbättringar inom företagssektorn är att ju bättre företagen fungerar ju mer attraktiva blir de för utländska investerare. Det finns ett stort behov av investerare eftersom arbetslösheten är mycket hög, speciellt bland ungdomar.

Ett verktyg för att hitta investerare är att man anordnar investeringsfora i olika länder. Det finns framtaget en investeringsguide. Här kan man få hjälp att planera sina investeringar och det är identifierat fem viktiga områden där det behövs investerare; Energisektorn, boskapsskötsel, jordbruk, fiskeindustri och infrastruktur. Man presenterar också goda exempel.

Somalilands regering försöker uppmuntra utländska investerare genom att erbjuda skattebefrielse helt eller delvis. Det går också att få gratis mark om man vill bygga. Det finns goda chanser att tjäna pengar och exempel finns på en årlig omsättning på 120 procent, säger Moahmed Awale.

Möte på handelskammaren i Hargeisa

På handelskammaren i Hargeisa träffar vi Ibrahim Ismael Elmi som ger oss en inblick i förutsättningarna för näringslivet i Somaliland. Handelskammaren är en medlemsägd organisation med 3000 medlemmar som funnits sedan 1993. Man har nära kontakt med och är ett stöd för regeringen. Organisationen bevakar exportmöjligheter för produkter från Somaliland och man har deltagit på många internationella mässor i exempelvis Turkiet och Etiopien. Det är medelstora och stora företag som är med i organisationen och de får därmed tillstånd från myndigheterna att ha sin verksamhet.

Man ger också service till medlemmarna i form av hjälp vid exportärenden eller om det handlar om att lösa tvister, rådgivning om investeringar och handel inom eller utanför landet. Somaliland satsar på fem sektorer: Boskapskötsel, jordbruk, fiskeindustri, industriutveckling och handel. Fiske och saltindustri är växande eftersom det är nära till råvarukällan. I dagsläget är köttexport en viktig handelsvara men ofta är det levande djur man då exporterar. Det finns en ambition att utveckla en köttindustri med förädlade råvaror. Var och en av dessa sektorer har en egen kommitté och kammaren har en styrelse med 25 medlemmar.

Det är ofta kvinnor som driver de små företagen och kvinnor dominerar bland de informella företagen. Kvinnorna arbetar hårt och många företag växer fort. Två kvinnor har stora och framgångrika företag varav ett driver handel med kat, en narkotisk drog som är vanligt förekommande bland somalier, dock nästan uteslutande använt av män.

Efter att företagssektorn gått upp och ner de senaste 12 åren har det börjat stabilisera sig. Diasporan har nu börjat få förtroende för situationen i landet och börjar våga investera. Det gäller också utländska investerare, främst från Kina men också från Malaysia.

Rhoda Elmi från Göteborg, Somalilands ambassadör i Sverige.

Ibrahim Ismael Elmi, som själv bodde i Kanada i 30 år, berättar att man har kontakt med andra handelskammare i exempelvis Iran och Malaysia. Han välkomnar att Sverige skulle bli nästa. ”Hälsa dem att vi behöver deras expertis och kunskap” säger han.

Arbetsmarknaden

Somalia har en mycket ung befolkning. Över 70 % av befolkningen är under 30 år. Arbetslösheten är mycket hög i Somalia och beräknades 2012 till 54 %. Ser man till åldrarna 14-29 år är siffran 67 %.

Flertalet av de myndighetsföreträdare och andra som vi träffar pekar på ungdomsarbetslösheten som det största problemet för landet då det förutom socioekonomiska problem också skapar en grogrund för extremism och lockelse att ansluta sig till exempelvis al-Shabaab.

Välfärdssystem, offentlig sektor och sociala förhållanden i Somalia

En statsapparat under uppbyggnad

Trots att de samhällseliga institutionerna är svaga ansvarar staten och de lokala myndigheterna för att det ska finnas grundläggande samhällsservice såsom sjukvård, vatten- och elförsörjning och ett skolsystem. Uppbyggnaden av den offentliga sektorn pågår och i dagsläget är institutionerna svaga vilket resulterar i att välfärdssystemet ännu inte erbjuder tillräcklig service till befolkningen. Det saknas offentliga medel. En av de stora utmaningarna är att bygga upp ett fungerande och transparent skattesystem som befolkningen ska kunna lita på.

I dagsläget innebär bristen på en fungerande offentlig ekonomi att det inte finns pengar vare sig till personal eller till verksamhet inom offentlig sektor. Vi fick detta berättat för oss av flera olika myndighetsföreträdare, både i Somaliland och i Puntland.

Det finns ett IOM-projekt (International Organisation for Migration) som finansierar löner till välutbildade diasporapersoner för anställning inom statsapparaten. Hos utrikesministern i Somaliland arbetar exempelvis Amina, jurist från London och på Hargeisa-universitetet finns kursamordnaren Khadra Ali Egal, också hon från London.

Puntlands minister för konstitutionella, federala och demokratiska frågor, Zahra Said Nur hade ingen personal, ingen utrustning och inga verksamhetsmedel när hon i början av 2014 utsågs till minister. Hon har nu fått två personer från IOM till hjälp att bygga sitt departement. Likaså har sjukhuset i Garowe en läkare anställd via IOM.

I avsaknad av en fungerande offentlig sektor träder frivilligsektorn och näringslivet in. De är mycket viktiga aktörer för att få landet att fungera och lyfta människor ur fattigdom och arbetslöshet. En stor del av samhällsservicen ges också av privata företag, genom NGO-verksamhet eller genom bistånd. Det finns exempelvis många privata skolor och universitet och tillika sjukhus.

Intryck från Hälso- och sjukvårdssektorn i Somaliland och Puntland

Hälso- och sjukvårdssektorn står inför stora utmaningar, saknar ekonomiska resurser men drivs av personer som kämpar hårt för dess uppbyggnad. Sjukhusbyggnader är ofta gamla och har låg standard. Det finns inte tillräckligt med utrustning, mediciner och

förbrukningsartiklar. Det saknas utbildad sjukvårdspersonal och tekniker för underhåll av den medicinska utrustningen.

Den medicinutbildning som finns i Somalia idag håller inte heller tillräckligt god kvalitet vilket pekar på ett stort behov av att stärka upp utbildningssystemet i landet.

Ett sätt att öka kompetensen inom sjukvården är att få tillbaka personer från diasporan för kapacitetsbyggande och för att träna den lokala personalen. Man vill gärna ha tillbaka läkare men även sjuksköterskor, barnmorskor och medicintekniker.

Vi träffade personer på Hälsoministeriet i Garowe i Puntland som berättade att det är framtaget en strategisk plan för hälsosektorn och det finns behov i alla områden. De flesta personer i Puntland är nomader och det behövs en strategi att nå ut till landsbygdbefolkningen. Det finns idag bara sjukvård för 30 % av dem.

Det finns många sjukhus i landet som drivs privat. En organisation som stöttat sjukhus i både Somaliland och Puntland, men som lämnade landet helt och hållet 2014 på grund av säkerhetsproblematik är Läkare utan gränser. Vi får veta att ett helt sjukhus övergetts i Galkayo-området. Där arbetar personalen idag utan lön och försörjer sig istället på att också arbeta på privata kliniker parallellt med detta. Detta är ett vanligt scenario för en stor del av sjukhuspersonal som är anställda inom den offentliga vården. Vi träffar i Hargeisa en läkare som återvänt från Oslo och som arbetar på Hargeisa Group Hospital men som också öppnat en klinik på landsbygden då han såg de stora behoven där.

Utbildningsmöjligheter och fritid

Utbildningssystemet i Somalia är under utveckling, dock med den typ av brister som kan förväntas i ett land under återuppbyggnad. Det finns skolor med hög kvalitet på alla nivåer. Vad gäller de lägre årskurserna är det ofta de privata alternativen som är bra. På universitetsnivå finns det i Somaliland två välrenommerade universitet, Amoud och Hargeisa University. Men det är också möjligt för vem som helst att starta ett universitet vilket påverkar hela utbildningssystemet. Det utbildas många personer som får diplom och formell kompetens men där kunskaperna och kvaliteten inte alltid räcker till för att tillgodose de behov som finns i landet.

Något som lyfts från flera av våra informanter är att förutom att stärka utbildningssystemet, behöver man också bygga upp en fritidssektor, att skapa fritidsaktiviteter som kan få ungdomarna bort från gatorna in i meningsfulla sysselsättningar. Bidi från Göteborg som nu sitter i kommunfullmäktige i Burao, en stad öster om Hargeisa, är tidigare fotbollstränare från Masthugget och har satsat mycket på fotbollen sedan han återvände till Somaliland. Han är ordförande i det nationella fotbollsförbundet och även han påpekar vikten av att skapa meningsfull fritid.

Vattenförsörjning och energiförsörjning

En mycket viktig fråga för människor i Somalia är vattenförsörjningen. I Hargeisa saknar cirka 45 % av befolkningen direkt tillgång till vatten. De får köpa vatten som transporteras in till staden i tankbilar och de lagrar i egna tankar som hör till hushållet. Det finns sanitära frågetecken runt detta vatten och det är också nödvändigt med stor sparsamhet. De personer som inte har någon egen tank kan köpa vatten som transporteras runt i oljefat med hjälp av åsnor.

Ett annat problem är elförsörjningen som är dyr, opålitlig och otillräcklig. Somalia har bland de högsta energipriserna i världen och det är nästan uteslutande importerad olja som är energikällan. Den mesta el som produceras kommer från dieseldrivna generatorer. Många använder också träkol och ved för exempelvis matlagning. Ett stadshushåll använder nästan 35 % av sina inkomster till energi. De höga energikostnaderna sägs vara ett av de största skälen till att företag inte överlever. En av orsakerna till de höga priserna kan enligt några av våra informanter bero på att energiproducenterna gemensamt håller priserna uppe genom en slags kartellbildning men de höga priserna beror också på en osäkerhet i bränsleimporten. Det är troligt att det finns oljefyndigheter i Somalia. Flera företag från framförallt UK, USA och Mellanöstern har redan försökt att investera i oljeborrning men det är känsligt även om landet välkomnar investerare i energisektorn.

Resultat av intervjustudie om Somalia

Synpunkter från cirkulära migranter

I våra intervjuer med göteborgare med somaliska ursprung och med somalier som är tillbaka i Somalia för kortare eller längre tid, har det identifierats vissa mönster med återkommande synpunkter.

De göteborgare vi talat med har en mycket positiv syn på möjligheterna i Somalia. Främst tror man på det lugnare Somaliland men även Mogadishu. Man säger att ”det är nu det händer” och många uttrycker att de vill vara med och bygga upp sitt land och bidra till den demokratiska utvecklingen.

Genomgående framhålls de stora möjligheter för företagsamhet och att det är den mest framkomliga vägen i återuppbyggnadsarbetet av landet vid sidan av det pågående biståndet från utlandet.

Bland de som redan tagit steget att återvända är det vanligt att dela tiden mellan Somalia och Sverige eller andra länder, främst beroende på att familjen är kvar i exillandet. Vi såg inte så stora skillnader mellan män och kvinnor. Flest män har återvänt men vi träffade flera kvinnor som kommit före sina män.

Det som identifieras som hinder är att säkerheten fortfarande är relativt låg i landet. I Somaliland har det varit lugnt i över 20 år men det finns fortfarande vissa problem bland annat med Puntland där man är oense om gränsområden. I Puntland och i södra Somalia är det fortfarande ett efterkrigsläge med al-Shabaab närvarande men man ser ändå möjligheter i Mogadishu eftersom det betraktas som det ekonomiska centret. En av dem vi intervjuat i Göteborg har startat en fabrik för att sälja gasolflaskor till hushåll i just Mogadishu.

Korruptionen i landet är ett problem som kan vara avskräckande för utländska företagare. Detta gör att etableringstiden för att komma igång kan vara lång då det dessutom krävs att man skapar goda relationer med myndigheter och andra i lokalsamhället.

Skolsystemet är ofta inte av tillräcklig god kvalitet vilket innebär att man drar sig för att ta med barnen. Också den höga arbetslösheten är skrämmande för dem som har barn då man vill ge förutsättningar för bästa möjliga framtid för barnen. Även språkliga brister för andra generationen är ett hinder. Vi träffade dock föräldrar som tagit med sig barnen och tyckte att det fungerade hyfsat.

Somalilands utrikesminister Mohamed B. Yonis tog emot. Han har själv varit diaspora, men återkommit för att tjäna sitt land.

Synen på dem som återvänder

De myndighetsrepresentanter vi mött pekar på att det finns stora möjligheter för cirkulära migranter som vill komma tillbaka till Somalia och att det på samma sätt finns ett stort behov av att många faktiskt också kommer och hjälper till att bygga upp samhället igen. Förhoppningarna på diasporan är stora och man talar om att det behövs fler företag som skapar arbetstillfällen för lokalbefolkningen.

Det finns dock ingen strukturerad hjälp att få från myndigheternas sida i form av rådgivning eller ekonomiskt stöd vid etablering. Flera myndighetsföreträdare påpekade dock att det är nödvändigt att skapa nätverk för dem som återvänder då det lätt kan uppstå kulturkrockar. Puntlands president, Abdiweli Mohamed Ali Gas, varnade för att personer utan utbildning som återvänder kan få svårt att hitta en försörjning. Däremot påpekade han att det finns goda möjligheter för utbildade personer och att de är välkomna att bidra med sin kunskap på olika sätt.

Ett av de absolut största problemen i Somaliland och Puntland är ungdomsarbetslösheten. Cirka 67 % av alla unga mellan 14-29 år är arbetslösa. Detta kan skapa en konkurrenssituation om det återvänder folk från exil och tar jobb från dem. Det fanns förut också en viss misstänksamhet mot folk som återvände och ville starta ett företag men nu är det fler och fler och det går bättre och man ser möjligheterna med att det skapas fler jobb.

En aspekt på personer från diasporan som lyfts fram av platschefen för Gollis telecom i Puntland, Mohamoud Ismail, är den stora risken att de lätt kan åka tillbaka till exillandet eftersom utmaningarna kan vara för stora och lönerna är dåliga om man jämför med Europa. Därför föredrar man att träna upp och anställa den lokala befolkningen för att undvika risken med att förlora personal.

Ett viktigt budskap vi fick från chefen på ett stort byggföretag Daryeel i Hargeisa, är att man måste ha tålamod när man återvänder. Det går inte att diasporan kommer med annorlunda

tankar och idéer, utan man behöver skapa starka relationer med lokalsamhället för att få det att fungera. Det blir lätt en kulturchock för båda parter.

Möjlighet till anställning Somalia

I Somalia finns stora behov av ”brain gain” det vill säga välutbildade personer som kan bidra och ge stöd att bygga upp landet igen. Många högutbildade diasporapersoner har också återvänt till nyckelpositioner inom statsapparaten, som politiker, tjänstemän och rådgivare. Det är vanligt att det skapas tjänster genom bistånd från andra länder och från NGO's som exempelvis de tidigare nämnda från IOM.

Det finns också ett stort behov av kunniga personer inom de flesta samhällssektorer. Det behövs utbildade personer till ett ”mellanskikt”. Det handlar då om att stärka upp hälso- och sjukvården med exempelvis sjuksköterskor, barnmorskor, sjukvårdsbiträden och medicintekniker. Telecombranschen behöver tekniker, Byggsektorn är i behov av kompetens inom alla områden. De behövs hantverkare, stadsplanerare, arkitekter och ingenjörer.

Utvecklingsbranscher för företagsamhet i Somalia

- Det finns mängder med sektorer där diasporan kan hitta marknadsandelar. Det behövs skolor och sjukhus och lekplatser för barn. Det finns också intresse för utländsk mat och man ser alltfler komma från exempelvis Indien, Turkiet och Yemen, säger Ibrahim Ismael Elmi, handelskammaren i Hargeisa

Från flera håll möts vi av budskapet att om någon från diasporan vill starta ett företag bör de ta kontakt med sina släktingar i sin klan eftersom man måste agera inom sina nätverk, då marknaden bygger på förtroende. Samtidigt säger Said Ali Shire, ansvarig för uppbyggnaden av den nystartade Amal bank i Garowe, att det är viktigt med klantillhörighet i politiken men inte i näringslivet. Han påpekar att de som återvänder för att starta ett företag behöver mycket träning när de kommer tillbaka och att Amal bank gärna ger den hjälp som behövs. Han menar också att det inte längre alltid är så att man är tvungen att anställa sina släktingar om man återvänder och startar ett företag. Nu anställer man mer efter kompetens.

Frånvaro av möjligheter att få lån och finansiering är ett mycket stort problem i Somalia generellt. Det finns sätt att få ett lån och ofta får blivande företagare vända sig till diasporan för att få hjälp med lån. Det finns behov att få igång en fungerande lokal finanssektor och där är Amal bank ett exempel. Bankrepresentanterna säger sig också gärna diskutera möjligheter till att vara behjälpliga att bidra med finansiering av intressanta företagsidéer.

De branscher där det finns goda förutsättningar för företagande som vi har identifierat inom ramen för förstudien är byggsektorn, hälsosektorn, utbildningssektorn, förädling av jordbruksprodukter, servicesektorn och miljö- och energisektorn.

Behov inom Byggsektorn

Det behövs investeringar och det finns stor utvecklingspotential i byggsektorn. Det finns behov av alla typer av byggnader, bostäder, kontor, skolor, sjukhus, hotell, vägar och industri. Det finns ett mycket stort behov av kunniga tekniker, elektriker och rörmokare, murare och liknande, säger Abdillahi Shukri, Jama chef på det stora byggföretaget Daryeel i Hargeisa.

Att arbeta inom byggsektorn är också ett realistiskt alternativ för dem som vill lämna arbete med boskapsskötsel vilket skapar goda möjligheter att hitta arbetskraft. Med de lokala arbetarna går det att åstadkomma lokal standard men om man vill höja standarden så behöver

man få in kompetens från utlandet för en effektiv erfarenhetsöverföring, säger Abdillahi Shukri Jama.

Somalilands svenska representant Rohda Elmi säger till oss att det finns affärsmöjligheter i allt. Det minsta man bidrar med syns och skapar en förändring. Inom byggsektorn finns det enormt stora behov på alla plan. ”Det gäller dock att ha tålamod, det flyter inte som i Sverige”.

Behov inom hälsosektorn

Hälsosektorn har mycket stora behov och privata kliniker är ett nödvändigt komplement till en sektor där det finns ett utbrett biståndsberoende. Många frivilligorganisationer och länder, även Sverige, satsar specifikt på hälsosektorn vilket är absolut nödvändigt. Det gäller kliniker för allmän medicin, tandvård, mödravård, barnavård och apotek. Inom ramen för förstudien har vi träffat personer från diasporan som driver kliniker eller som planerar att satsa. Det finns ofta flera faktorer som driver fram detta. Anab Farah Ahmed, som var vår guide i Hargeisa och som driver Magan-sjukhuset i Hargeisa, känner att hela hennes kompetens kommer till nytta i det arbete hon utför i Somaliland vilket inte var fallet när hon bodde i Sverige. Hon liksom andra drivs också av att bidra till utvecklingen av det somaliska samhället och att de vill bidra till en förbättrad hälsosituation. Det finns också goda möjligheter att försörja sig bra genom att använda den kompetens man skaffat sig i exillandet.

Behov inom utbildningssektorn

Liksom alla delar av samhället finns det utvecklingsbehov. Skolsystemet måste få en högre kvalitet generellt. Det vi identifierat som ett särskilt behov i vår förstudie är att skapa skolor med utbildning av hantverkare, sjukvårdspersonal och tekniker. Fördelen med denna typ av utbildningar är att det kan sammanfogas med företagsutbildningar så att de elever som deltagit också får möjlighet att bli egna företagare inom det yrke de lärt sig. Vi träffar företrädare för en yrkesskola i Galkayo, en skola som just driver en hantverksutbildning med sikte på eget företagande eller tjänster inom offentlig sektor

Det finns också behov av skolor anpassade för barn från diasporan och elever som har andra skolerfarenheter och som inte talar tillräckligt bra somaliska för att kunna gå i de allmänna somaliska skolorna.

Förädling av jordbruksprodukter

Idag exporteras kött, levande boskap och fisk. En utvecklingsbransch är att förädla dessa produkter. Tonfisk på burk och saltproduktion vid kusten är sådant vi fått exempel på under förstudien. Det finns också en relativt utvecklad industri för produktion av flaskvatten. Inom förädling av köttprodukter finns goda företagsmöjligheter.

Servicesektorn

Servicesektorn är stor redan i dag i den informella delen av företagandet och det är en sektor som till stor del drivs av kvinnor. Ett problem i efterkrigstiden är dominansen av handel med kat, den narkotiska växten som tuggas. Det är många kvinnor som livnär sig på detta och det lyfts också fram som en lyckad bransch. Samtidigt som det också är en bransch som dränerar Somalia på pengar genom att kat främst importeras från utlandet.

Här finns alltså utrymme för och behov av alternativ också för dem som idag försörjer sig på kathandel. Vi träffar den cirkulära migranten Adam Dirre som driver en mobil biltvätt och en restaurang. Det finns ett ökat intresse för utländsk mat vilket också visat sig i många nya

restauranger som öppnas av återvändande diasporapersoner. Här finns goda chanser till positiva effekter genom att efterfrågan på mångfald ökar allteftersom fler återvänder till Somalia.

Miljö- och energisektorn

Somalia har ett av världens högsta energipriser. Detta är ett av landets främsta utvecklingsområde och en av förutsättningarna för att andra branscher ska kunna växa. Nästan uteslutande används olja till att producera energi. Till största delen importerade från mellanöstern. Det har påbörjats oljeprospektering, men ännu har man inte detta resulterat i någon oljeproduktion i Somalia.

Rohda Elmi är en av många personer som vill uppmuntra svenska företag att satsa på energisektorn. Vi ser också flera exempel under resan på hur man använder solenergi. Gatubelysningen i Garowe fungerar så att varje lyktstolpe är försedd med en solcellspanel som genererar el till den enskilda stolpen. På sjukhuset i Garowe har UNDP byggt en byggnad med solpaneler på taket som ger tillräckligt mycket energi för att försörja hela sjukhuset med el. Vi träffar Ahmed Awale, en cirkulär migrant som återvänt till Hargeisa efter 30 år i Sverige. Han tror att solenergiindustri skulle kunna bli en framtidsbransch också för att Somalia behöver jobba med ekologiskt hållbar utveckling.

Klippning och rakning till vänster, olja och bensin till höger.